

FRONTSTAD VLISSINGEN 2025

Vlissingen, onze geschiedenis in één verhaal

Prof. dr. Dirk Kolff (emeritus hoogleraar geschiedenis Universiteit Leiden)

1. Aanleiding Frontstad Vlissingen
2. Oorlog in middeleeuws Vlissingen
3. De bevrijding door de Vlissingers 1572
4. Napoleon en het Engelse bombardement 1809
5. Vlissingen in de Belgisch-Nederlandse oorlog 1830
6. Vluchtelingenstad in de Wereldoorlog 1
7. De Tweede Wereldoorlog
 - Dokter Jens en de Vlissingse Colonne van het Rode Kruis
 - Bombardementen op Vlissingen
 - Oorlogservaringen van brandweerman Frans Kopmels
 - Verzet
 - De Atlantikwall in Vlissingen
 - Joods Vlissingen
 - Maritiem Vlissingen in 40-45
 - De bevrijding
 - Inundatie en herstel
 - Vlissingers in en na de oorlog
8. Bronnen presentatie Frontstad Vlissingen 2024/2025
9. Verantwoording

Vlissingen, onze geschiedenis in één verhaal

Prof. dr. Dirk Kolff (emeritus hoogleraar geschiedenis Universiteit Leiden)

Waarom speelt de geschiedenis van ons land, die toch al heftig genoeg is, zich in Vlissingen altijd weer heftiger dan elders af? Het verhaal van Nederland, zijn verbondenheid met de zee en de oceanen, zijn voortdurend wisselende kustlijn, zijn watersnoden, zijn partij- en godsdienttwisten en zijn onvermogen te ontkomen aan de uitbarstingen van geweld in het omringende Europa, zijn grenzeloze ambities in de handel en het ermee verbonden gemarchandeer met wat daarbij nog wettig is en ethisch, in samengebalde vorm is het verhaal van Vlissingen dat verhaal. Hoe komt dat?

De verklaring ligt in de geografie. De economie van ons land, in het bijzonder van Holland en Zeeland, ontleende zijn energie allereerst aan de dynamiek op de Noordzee en de havens op de kusten van dat bekken: de dynamiek van visserij, handel, scheepsbouw en de vele ermee verbonden ambachten, van smokkelarij, kaapvaart en zo veel meer. Steeds, naar gelang de markten verschoven en oorlogen ertoe dwongen, verplaatsten koop- en ambachtslieden hun bedrijvigheid naar een van de vele andere havens van de Noordzee, Franse, Engelse of Vlaamse. Ze waren er geen vreemden. Zo bewaarden ze een flexibiliteit die het risico van hun durf dempte. Zo bleef hun verdienmodel in stand. Vaak was Vlissingen de spil van deze dynamische wereld.

Naar het zuiden toe versmalt de Noordzee zich tot het Nauw van Calais. Een groot deel van de scheepvaart van Noordwest-Europa perst zich tot op de huidige dag door die zeestraat. De aanwezigheid van de marine (met een uniek dok) in Vlissingen en een uitgekiend systeem van beloodsing tot in het Kanaal verzekerde ons land van een voldoende mate van controle op die levensader. Maar om dezelfde reden, en omdat het de toegang tot de Schelde en Antwerpen beheerste, was Vlissingen begeerlijk en werd tot strijdtoneel. Meermalen werden de grote Europese conflicten mede daar uitgevochten. Niet voor niets gaf Napoleon in zijn laatste jaren opdracht de uitgebreide Vlissingse wallen op de schop te nemen en tot een gigantische vesting te verbouwen.

Op dit strategisch punt vielen keer op keer de eerste en de laatste klappen. Walcheren, en in het bijzonder Vlissingen, was en is de Achilleshiel van ons land. De stad heeft het geweten. Die ervaring is in wezen onze nationale ervaring in de meest overzichtelijke vorm.

1. AANLEIDING FRONTSTAD 2025

Geen stad in ons land is zo vaak in oorlogen betrokken geraakt, zwaar beschadigd of zelfs nagenoeg compleet verwoest en moest weer opnieuw beginnen als Vlissingen.

De wereld om ons heen staat in brand. Sinds de Russische inval in Oekraïne zijn veel Nederlanders zich bewust geworden van de risico's die oorlog, en zelfs de dreiging daarvan, met zich meebrengen. Maar 'oorlog' blijft voor velen een abstract begrip. In Nederland en de meeste landen in de EU is steun aan de Oekraïners een vanzelfsprekende zaak. De laffe inval door Poetin kan niet geaccepteerd worden.

Een kleiner deel van de Europese bevolking ziet de steun van Nederland ook als het dienen van eigenbelang. Blijft de Russische agressie wel beperkt tot die buurstaat? En zullen de Verenigde Staten Oekraïne en Europa wel blijven steunen? Ongeacht de vraag wie de volgende politieke leiders zullen zijn.

Voor de meeste Nederlanders is het verschijnsel 'oorlog' desalniettemin behoorlijk abstract. De generaties die de oorlog hebben meegemaakt raken uitgestorven. Bij de babyboom generatie zit nog wel voldoende kennis uit overlevering, maar bij Nederlanders onder de 50 jaar is steeds minder relevante kennis en ervaring door onderwijs en overlevering aanwezig.

Voor de jeugd van nu is 'oorlog' in eigen land een onbekende werkelijkheid. Oorlogsfilms zijn immers geënceneerd en gedramatiseerd. De afgrijselijke werkelijkheid is voor hen niet te bevatten.

Als er herdenkingen over de Tweede Wereldoorlog worden gehouden zijn er vooralsnog wel voldoende mensen die daaraan deelnemen. Films als *Slag om de Schelde* trekken wereldwijd veel kijkers; tv-series als *De Joodse Raad* zijn voorbeelden waaruit kan worden opgemaakt dat de oorlogsgeschiedenis nog steeds leeft. En daar heerst de gewetensvraag: 'hoe zou jij gehandeld hebben?'

Leeft dit alles echter wel voldoende om iedereen het grote gevaar van een nieuwe oorlog te doen beseffen? En met name om dit rampscenario te voorkomen? Te vaak wordt gedacht dat een nieuwe oorlog een ver-van-mijn-bed-show is.

Dat is zorgelijk en gevaarlijk, want oorlog kan ineens realiteit zijn. Zou het duidelijk zijn dat morele waarden als tolerantie, verdraagzaamheid en saamhorigheid ook in deze tijd van groot belang zijn. Wie naar de ontwikkelingen in binnen- en buitenland kijkt, ziet daar machtstreven, tirannie, discriminatie en intolerantie.

Voor de periode 1940-1945 kunnen we beschikken over levende getuigen. Maar van de oorlogen daarvoor hebben we die uiteraard niet. Het leed en het geweld in die perioden was echter zeker niet minder. Wel kunnen we een vrij gedetailleerde beschrijving geven van de bevrijding van Vlissingen in 1944, maar waarschijnlijk zal dat de werkelijkheid van huidig oorlogsgeweld nog niet benaderen.

Wie de geschiedenis van de stad Vlissingen door de eeuwen heen volgt, zal hopelijk inzien dat je ineens bij een oorlog kan worden betrokken. Ook als je oorlog verafschuwt.

Geen stad in ons land is zo vaak in oorlogen betrokken geraakt, zwaar beschadigd of zelfs nagenoeg compleet verwoest en moest weer opnieuw beginnen, als Vlissingen.

2. OORLOG IN MIDDELEEUWS VLISSINGEN

In den beginne was Walcheren woest en ledig , een 'eilandje in wording' in de monding van de Westerschelde. Bekend is dat de Engelse aartsbisschop Willibrordus in 965 de moeite nam om Walcheren te bezoeken en met geweld een aantal bekeerlingen maakte. Wie er woonden leefden van kustvisserij, landbouw en wat handel. Regelmatig kwamen ook de Noormannen op bezoek en roofden de schamele bezittingen. De delta bleef tot ongeveer het jaar 1000 een verlaten en ontoegankelijk gebied. Kennis en ervaring bij het omgaan met stormvloeden leidden tot beter beheer van dijken en succesvolle inpolderingen. Walcheren werd zodoende een interessant eiland voor de machthebbers in die tijd. Want achterin die delta lagen welvarende steden. Na Karel de Grote brokkelde de macht van het keizerrijk af en brak een periode van strijd aan tussen koningen, keizers, bisschoppen, graven en hertogen waarbij het grondgebied regelmatig van eigenaar wisselde. Tot 1200 stond Zeeland vooral onder Vlaamse invloed. Daarna waren het de graven van Holland en Zeeland die de dienst uitmaakten, wat de Vlamingen niet lekker zat. Een periode van ruzie en strijd begon. De Vlaamse steden Brugge en Gent groeiden gigantisch en werden de leidende en machtige steden in West-Europa. De onderlinge verhouding tussen de heersende Fransen en de Vlamingen verliep moeizaam. De Vlamingen wisten zich te ontploeren aan de Franse opperheerschappij door in de Gulden Sporenslag de Fransen te verslaan.

De welvaart van de Vlamingen werkte ook door tot de grensgebieden, waaronder het huidige Zeeuws-Vlaanderen, Walcheren en de Bevelanden. Al was de welvaart in Zeeland en Holland niet zo hoog als in en rond de Vlaamse steden, toch konden de inwoners van Walcheren een rustig en veilig bestaan opbouwen uit landbouw, visserij, zoutwinning en handel. En in redelijke vrijheid. Het gebied trok inwoners aan uit de regio en ook uit Vlaanderen. In de zuidpunt van het eiland was de landbouw niet de hoofdbron van inkomsten maar visserij en zoutwinning. De geestelijkheid gaf structuur aan het eiland. Middelburg beschikte over twee kerken en een abdij en van daaruit werden kerken gesticht in Oost- en West-Souburg en Ritthem. Het duurde even voordat Vlissingen een dorp van enige betekenis werd en ook een kerk kreeg. Anders dan in de overige dorpen leefde men van de visserij en de zoutwinning. Dat laatste bracht handel tot stand en langzaam groeide Vlissingen van dorp naar stad. Zo kwam er een kasteel en een kerkje in romaanse stijl. Snel verliep dat proces niet want meerdere zware stormvloeden teisterden het gebied en wat opgebouwd was door inpoldering ging dan weer voor een deel verloren. Ook

verscheen er een gasthuis dat diende voor zowel de opvang van zieken als voor reizigers die de oversteek met het veer naar Vlaanderen wilde maken. Het bestuur werd gevormd door edelen.

3. DE BEVRIJDING DOOR DE VLISSINGERS 1572

Wie de baas was en bij welke andere adellijke partij men wilde of moest behoren is het begin van de eerste strijd om en in Vlissingen.

In de twaalfde en dertiende eeuw was de rivaliteit onder de edelen groot. Vlamingen schudden het juk van de Franse overheersing af en zochten expansie richting Holland. De graaf van Vlaanderen heerste over Zeeland, maar droeg het bestuur over Walcheren en de Bevelanden over aan een leenman. De toenmalige adel kende een onderling leenstelsel met voorwaarden waaronder die van het innen van belastingen. De lagere adel incasseerde die en als tegenprestatie zorgde de graaf voor bescherming. In die tijd was dat de gaaf van Vlaanderen of de graaf van Holland.

Het merendeel van de Zeeuwse adel koos partij voor de Vlaamse graaf, maar die op Walcheren koos voor de Hollandse. De bevolking echter stond van oudsher meer aan de kant van de graaf van Holland. Vooral de strijd van graaf Floris de Vijfde ging met succes en verlies gepaard. Zeeuwse lagere edelen, waaronder de leenheer van Vlissingen, Wisse Gilliszoon van Koudekerke, wedde soms op het verkeerde paard. Hij verloor rechten en invloed en raakte uitgespeeld. Floris speelde dit spel omdat hij potentie zag in de ligging van Vlissingen. Hij zag in 1290 dat de haven een uitstekende basis zou zijn voor zijn oorlogsvloot en begon met opkopen van gronden en opstallen. Om sterk te staan in de rivaliteit met de Vlamingen onderhandelde Floris zowel met de Franse als met de Engelse koning. Tegen alle verwachtingen in koos hij voor een alliantie met Frankrijk. De Engelsen pikten dit niet en namen als wraak alle Hollandse en Zeeuwse schepen in beslag, die op dat moment in Engelse havens lagen en kondigde een blokkade af. Het luidde de ondergang van Floris in, want de Hollandse en Zeeuwse edelen kwamen in grote geldnood. Toen in 1296 Floris vermoord werd, verloor Vlissingen zijn belangrijkste steunpilaar tot dan. De bouw van Vlissingen als bastidestad in navolging van eveneens strategische plaatsen als Nieuwpoort, Brouwershaven en Arnemuiden werd stopgezet. Floris' opvolgers zagen een tijdje geen kans de oorspronkelijke plannen uit te voeren.

Maar Vlissingen had nu twee vijanden: Vlaanderen en Engeland. Vanuit Vlissingen kon de toegang tot de Schelde worden beheerst. Vooral de drukke vaart op Antwerpen leverde veel tolgeld op en was een belangrijke inkomstenbron en aanleiding voor veroveringsdrift van de toenmalige heersers. In 1303 vielen de Vlamingen enkele keren binnen en werd Zeeland onder de voet gelopen.

Nadat Willen de Derde in 1304 erin was geslaagd de Vlamingen te verslaan en een voor hem en Vlissingen gunstig verdrag te sluiten, kon aan de verdere uitbouw van haven en stad worden begonnen. In die periode werd ook aangevangen met de bouw van de Onze Lieve Vrouwekerk (de huidige Sint Jacobskerk) en hij stimuleerde het ondernemerschap van de Vlissingers, immers hoe welvarender zij werden hoe hoger zijn inkomsten en hoe waardevoller zijn bezit ter plaatse. In 1315 verleende hij Vlissingen stadsrechten. Hij was overtuigd van het belang de poorters zoveel mogelijk vrijheid te geven om handel te drijven, maar ook om zelf recht te spreken. Die erkenning van vrijheid is de Vlissingers tot op heden op het lijf geschreven. Vlissingen liep daarin ook voorop: in grote delen van West-Europa, vooral op het platteland – dus ook in het grootste deel van Zeeland – heerste nog lang een feodaal stelsel met grote afhankelijkheid van de grondeigenaren. Het verlenen van het stadsrecht aan Vlissingen deed het accent van waarborgen van welvaart met inzet van wapens verschuiven naar inzet van economische middelen. Voorbeelden zijn het aanleggen van havens en infrastructuur en het werken aan economische versterking. Maar was Vlissingen daarmee gevrijwaard van belangstelling van vijandige heersers voor haar strategische ligging en economische potentie? Helaas zien we dat in de eeuwen die volgden Vlissingen te vaak het doelwit en slachtoffer is geweest van geweld en onderdrukking.

Het eerste gewelddadige optreden komt op naam van het stadje Sluis. Een gebeurtenis die niet op zichzelf stond. Sluis leed, net als eerder de grote buur Brugge, aan ernstige verzanding van het Zwin, achteruitgang en verval. De rijkdom verdween. Het aan de overzijde van de Schelde gelegen gebied kon daarvan profiteren omdat een deel van de handel werd overgenomen. 'Die van Sluis' vormden in de jaren zeventig van de vijftiende eeuw een ware plaag voor de kust en steden van de Zeeuwse eilanden. Moord- en rooftochten waren aan de orde van de dag. Zo gebeurde het dat op Eerste Pinksterdag 22 mei 1485 de Sluisenaren in roeiboten de Schelde overstaken en ongehinderd de stad binnen vielen. Ze staken huizen in brand, vermoordden de burgemeester en verdwenen met een grote hoeveelheid kostbaarheden en enkele gijzelaars. Veel van het in tientallen jaren opgebouwde vermogen ging verloren. Maar de Vlissingers toonden veerkracht en leerden. Zo gaf de toenmalige heerser Maximiliaan van Oostenrijk opdracht versterkingen aan te brengen om de stad beter te kunnen verdedigen. De Gevangentoren is daarvan nog steeds een monumentale getuige. In latere jaren zette Karel de Vijfde de versterking van de verdedigingswerken verder door en startte de bouw van een groot aantal

werken zoals het nu nog bestaande Fort Rammekens en het Westerhavenhoofd, nu nog bekend als het Keizersbolwerk.

Vlissingen werd door de heersers van die tijd gezien als een belangrijke strategische plaats. Spanje (Alva), Frankrijk, Engeland en Willem van Oranje wilden daar allemaal wel de baas zijn. Louter en alleen de strategische ligging van Vlissingen zorgde ervoor dat de stad door Spanje onder controle werd gehouden, de bevolking geen bestaansrecht overhield, tot grote armoede verviel terwijl burgerlijke vrijheden werden beknot.

Alleen al de strategische ligging van Vlissingen bracht in 1572 en de jaren die daaraan voorafgingen de stad in groot gevaar. De stad zuchtte onder een bezetting van troepen uit Spanje, Duitsland en Wallonië. Die troepen moesten op kosten van de plaatselijke bevolking inkwartiering, eten en drinken krijgen en de vrouwen en meisjes waren niet veilig. Op klagen en protesteren stonden boetes of straf. Het volk morde over de veel te zware last die het moest dragen.

Ook Filips II en zijn bevelhebber in de Nederlanden, Alva zag het strategische belang in van Vlissingen. Alva wilde per se die positie behouden en versterken en gaf bevel de stad tot een vesting om te bouwen. Maar dat vestigingwerk, de citadel, kwam te liggen op de plaats die de Vlissingers hadden bedacht om hun haven te kunnen uitbreiden. Die uitbreiding was van groot economisch belang.

In 1571 bereidde Willem van Oranje een groot aanvalsplan op de Nederlandse steden voor met behulp van de Fransen en de Engelsen. Ook Willem van Oranje zag net als Alva de grote strategische betekenis van Vlissingen. Het beheersen van Vlissingen kreeg om die reden de hoogste prioriteit. De Fransen en Engelsen zagen Vlissingen als de eerste haven die moest worden veroverd. De Schelde was immers de toegangsweg tot Antwerpen, de grootse haven van Europa en de hoofdstad van Brabant, het belangrijkste en rijkste gewest in de Nederlanden in die tijd.

Willem van Oranje stuurde spionnen vooruit om de kust te verkennen en om uit te zoeken hoe de burgerij tegenover hem stond. Door manipulatie wist hij te bewerkstelligen dat twee hem goed gezinde personen Claude Guillaume Willemsz en Jacob van Zwighere in 1571 werden benoemd tot twee van de vier hoofden van de wacht. Een soort kapiteins van de schutterij.

Terwijl er met de Engelsen en Fransen afspraken waren gemaakt voor een aanval op de Nederlanden gooide het volksoproer in Vlissingen op een positieve wijze roet in het eten. Lodewijk van Nassau reageerde ontstemd op de verstoring van het krijgsplan, maar Willem van Oranje was blij verrast. Toen hij hoorde dat de Spanjaarden uit Vlissingen waren verjaagd waren zijn woorden dan ook: “Vlissingen was de eerste (stad) en daarmee anderen een exempel” In een brief op 15 mei 1572 werden die woorden nog eens herhaald.

Hoe kon het dat deze bevrijding zo spontaan ontstond? Behalve de al eerdergenoemde woede over de uitbuiting van het volk speelde in het gehele gewest ook de invoering van nieuwe belastingen die bovenop de al bestaande belasting moest komen een rol. De beruchte tiende, twintigste en honderdste penning wekten overal, dus ook in Vlissingen, woede op. Ook de opkomende reformatie maakte de bevolking onrustig. Niet dat de katholieke en protestantse Vlissingers elkaar te lijf gingen maar de Spaanse heersers onderdrukten eenieder die niet trouw genoeg was aan de rooms-katholieke leer. Dat pikten veel Vlissingers niet want godsdienstvrijheid zit in hun DNA.

Toen op 3 april een aantal Spaanse kwartiermakers in Vlissingen arriveerde om de komst van 1000 Spaanse soldaten en werklieden voor te bereiden voor de versnelde bouw aan de citadel was de afkeer van de bezetters tot een kookpunt gebracht. Burgemeester Ysemans wilde graag netjes in overleg gaan met de leiding van de kwartiermakers maar kreeg daar amper de kans toe.

Op paaszondag 6 april hield de priester in de Sint Jacobskerk een vlamme preek die de kerkgangers motiveerde het heft in eigen hand te nemen en niet langer de onderdrukking te accepteren. Tezamen, dat wil zeggen protestanten en rooms-katholieken, burgers en magistraten liepen zij te hoop vanuit de kerk naar het havenhoofd, terwijl ze ‘Alleman’ opriepen mee te doen. Ene Jan Alman die tot de stoet behoorde werd bedreigd en ging naar huis om zijn geweer te halen wat waarschijnlijk door velen werd gevolgd. Jan Alman werd later in de volksmond het symbool van het volksoproer. De burgemeester deed tevergeefs een beroep op zijn schutterij. De kapiteins wilden niet ingaan tegen de wil van de bevolking en zeiden het verzet alleen te zien als verzet tegen Alva.

De menigte werd daarna toegesproken door ene Jan van Kuyk, een lagere edelman die tot de naaste medestanders van Willem van Oranje behoorde. Hij riep op de landing van de Spanjaarden zo nodig met wapengeweld te bestrijden en meldde en passant dat Willem van Oranje achter de Vlissingse opstand stond.

Op het havenhoofd aangekomen waren enkele kanonskogels voldoende om de Spaanse vloot te doen afzien van het plan de haven binnen te varen en tot ontscheping over te gaan. Even later werd de kapitein Hernando de Pacheco door Alva naar Vlissingen gestuurd om de situatie daar te verkennen. Pacheco raakte gewond, werd gearresteerd met zijn twee helpers en een maand later werden zij als spionerende vijanden opgehangen. De enige dodelijke slachtoffers.

Toen duidelijk werd dat de opstand tegen het Spaanse bewind geslaagd was werden de nog aanwezige Waalse soldaten ontwapend en weggestuurd, vluchtte het stadsbestuur en kon Vlissingen met recht zeggen dat zij zich als eerste stad zelf bevrijd had.

Vlissingen was vrij en straatarm, maar kon eendrachtig en met voldoende veerkracht aan wederopbouw en versterking van de lokale economie beginnen.

4. NAPOLEON EN HET ENGELSE BOMBARDEMENT 1809

In de vaderlandse geschiedenis komt de Franse Revolutie nog steeds aan de orde. Als fase van Nederland op weg naar een constitutionele monarchie is het ook nu nog een periode die alle Nederlanders zouden moeten kennen.

Aan het einde van de achttiende eeuw was Vlissingen een havenstadje met circa zesduizend inwoners die leefden van de visserij, marine, scheepsbouw, koophandel en smokkel. In dat opzicht verschilde de stad niet van vergelijkbare steden aan de Belgische en Noord-Franse kust. De Vlissingers waren bekend met de redes, de havens en kades van Dieppe, Dover, Oostende en Duinkerken. Ook de Engelse kust in Essex en Kent kenden ze op hun duimpje. Afhankelijk van wie de dienst uitmaakten, de Engelsen, de Fransen of de Republiek pasten zij hun werk en leven aan. In de voorgaande jaren waren de Vlissingers erin geslaagd hun voordeel te doen bij de wedijver rondom dit deel van de Noordzee. In deze risicovolle aanpak vormde het goed ontwikkelde stelsel van gilden, de burgerwacht en de hen gegunde privileges, het maatschappelijk en sociale fundament, waarin ze goed konden gedijen. Mits ongeschonden, vormden die de juridische bodem van hun stedelijk bestaan. Maar veranderingen in het denken over het burgerrecht, overgewaaid vanuit Frankrijk, leidde in 1778 en 1787 tot gewelddadige protesten en verdween geleidelijk het vertrouwen tussen regenten en burgers.

Toen enkele jaren later, in 1795 de Franse militaire invasie plaatsvond brak muiterij op de schepen van de marine uit in de haven. Dit leidde tot een bestuurlijke omwenteling die een einde maakte aan het bestaande bestuurlijk bestel. Toen bleek al dat Frankrijk bijzonder veel belangstelling had voor de kleine handelsstad aan de Westerschelde. Jaren van willekeur, vernedering en roverijen braken uit in deze Bataafse-Franse tijd, nu en dan onderbroken door korte episodes van oplevende handel en drukte op de werven.

In die periode maakte Parijs aanspraak op een deel van de soevereiniteit over de havens. Het werd schipperen tussen de belangen van de oppermachtige bezetter en de belangen van de burgerij. De leiding van de Bataafse Republiek in Den Haag liet de oren naar de Fransen hangen en liet Vlissingen aan haar lot over. De zogenaamde gedeelde soevereiniteit stelde niets voor. In de praktijk besliste Parijs over Vlissingen. De Franse interesse voor Vlissingen nam toe en kreeg een gewichtige militaire rol.

Het dok, de werf en de arsenalen namelijk en de verzwaarde omwalling vormden het meest noordelijke steunpunt voor de Franse oorlogsvloten. Als voorhaven van Antwerpen werd Vlissingen 'het pistool op de borst van

Engeland'. Na een bezoek van Napoleon zelf in 1803 werd de staat van beleg afgekondigd waardoor het gezag geheel bij de Franse bezetter kwam te liggen. Napoleon droomde toen al van een aanval op Engeland. De gevolgen waren ernstig. Handelsscheepvaart op Vlissingen werd zo goed als onmogelijk gemaakt en de verarming zette in. Handel op Engeland werd verboden en de verdiensten slonken zo dat honderden Vlissingers de stad verlieten om elders een bestaan te zoeken. In 1808 kostte een ernstige watersnood het leven van tientallen inwoners en richtte grote schade aan. Een jaar later werd Vlissingen, als enige plaats in Nederland afgestaan aan Keizer Napoleon.

De vernederingen zetten door. Het burgerlijk bestuur kreeg van de Franse garnizoenscommandant een schriftelijk bevel om de sleutels van de stadspoorten en van de havens aan hem over te dragen. Die sleutels waren sinds de eigen bevrijding van het juk van Filips II in 1572 nimmer uit handen gegeven. De poorters traineerden de overdracht, trachtten met verleiding van een kostbaar diner voor rekening van de gemeente de overdracht uit te stellen en zelfs het Zeeuwse Provinciebestuur protesteerde bij 'Den Haag'. Niets hielp. De anti-Franse stemming nam toe toen er verplichte inkwartiering volgde. Dit verergerde toen er kort daarna vlees en brood geleverd moest worden eerst voor 600 man en een week later nog eens voor 1200 man aan boord van een Frans eskader van zeventien schepen. Er werd betaald met waardeloos Zeeuws papiergeld waar geen nieuwe voorraden mee gekocht kon worden.

Elders in het land zal men wellicht eerst positief over de republikeinse omwenteling hebben geoordeeld en er later misschien ook onder hebben gezocht, maar Vlissingen was louter vanwege zijn strategische ligging de grote, negatieve uitzondering. Er werd geknecht, vernederd en geroofd. Een van de zwaarste maatregelen was het tegenwerken van de rol van stapelplaats voor goederen die via de Westerschelde naar Antwerpen werden vervoerd. Vlissingen had daar een flinke verdienpost aan en ook de Bataafse republiek aan de douanerechten. Maar de Franse invloed reikte zover dat het inmiddels Franse Antwerpen moest worden ontzien en alle kosten en belemmeringen moesten worden weggenomen. Dat daarbij Vlissingen een flinke aderlating moest ondergaan deerde kennelijk niet. Ook hier kon Den Haag niets betekenen. Men legde zich bij deze broodroof neer. Wat overbleef was Vlissingen als vestingstad.

In de ogen van generaal Bonaparte werd Vlissingen, met het grote Marinedok, en de rede van Rammekens, de ideale uitvalbasis voor de noordelijke vleugel

van een landingsvloot van enkele honderden schepen die later moest landen op de Engelse kust. Bonaparte gaf aan garnizoenscommandant generaal Monnet opdracht de stad om te bouwen tot een maritiem en militair bolwerk van de Franse macht aan de Noordzee. Vlissingen was in staat van beleg gesteld zodat Monnet zich van de Bataafse bestuurders niets behoefde aan te trekken. Hij kreeg voortaan rechtstreekse orders van de Franse Minister van Defensie. Op 12 juli 1803 kwam Napolen Bonaparte naar Vlissingen, inspecteerde het dok, de marinewerf, het arsenaal en de vestingwerken en vertrok nog diezelfde dag. Een dag later werd de sluikhandel in jenever op Engeland verboden en weer verdween een goede bron van werk en inkomen. (Het werk zat in het maken van honderden kleine kuipen en de verdiensten in de sluikhandel). Vervolgens werd Vlissingen en de omgeving in een straal van 600 meter heringericht. Drie jaar later uitgebreid naar 1000 meter. Sloop en afbraak van woningen waren het gevolg. Den Haag reageerde door bij Monnet en Bonaparte verzachting van de maatregelen te bepleiten. Tevergeefs. Erkenning van de ellendige positie waarin de stad was komen te verkeren volgde later door de volgende vaststelling: 'geen plaats in het vaderland is door zoveel rampen geteisterd als Vlissingen en van de hoogste welvaart gedaald naar ergste verarming'. Koning Lodewijk Napoleon deed in 1806 een poging het schrikbewind van generaal Monnet aan banden te leggen, echter ook zonder resultaat. Maar na de afkondiging van alle handel op Engeland in 1806 (het Continentaal Stelsel) verdween ook het laatste stukje inkomen uit deze sluikhandel.

Maar het grootste drama moest nog komen

In 1806 was de Bataafse Republiek nu het Koninkrijk Holland geworden onder Koning Lodewijk Napoleon. Hij zou maar kort in functie blijven, want in 1810 werd hij door zijn broer afgezet omdat hij de Hollandse belangen boven die van Frankrijk stelde. Zijn vergeefse poging generaal Monnet te temmen in 1806 is daar wellicht mede debet aan. Net als in de Tweede Wereldoorlog was Walcheren, met Vlissingen in een sleutelpositie, van kardinaal belang omdat met enkele kanonnen de vaart op Antwerpen kon worden bepaald. In 1807 was het bestuur over Vlissingen formeel overgegaan naar Frankrijk: het enige deel van het Koninkrijk Holland dat dit lot trof. Voor de Vlissingers was dit een grote klap. Zij wilden immers al eeuwen baas in eigen stad zijn. Fransen of Engelsen waren goed om mee te handelen maar verder niet. Die Franse heerschappij stoorde de Engelsen in hoge mate. De Franse havens aan de Schelde vormden immers een bedreiging voor een invasie op de Engelse kust. Om dit gevaar te

keren werd een plan goedgekeurd door het Engelse kabinet om het Franse eskader op de Schelde te vernietigen, evenals de werven en arsenalen in Vlissingen, Terneuzen en Antwerpen. Dat vergde de verovering en het bezet houden van het eiland Walcheren. Een leger van 40.000 man, 6000 paarden, ammunitie en proviand werd door een vloot van 1500 schepen aan land gezet. Vanuit Noord Walcheren werd binnen twee dagen het hele eiland met uitzondering van Vlissingen veroverd. Zij hadden 'slechts' 300 man verloren. De Fransen, inclusief de meevechtende Hollandse eenheden verloren in die paar dagen al 1000 man. Andere Engelse divisies trokken richting Antwerpen. Omdat Vlissingen en de stellingen in Zeeuws-Vlaanderen in Franse handen bleven werd een veilige doortocht van de Engelse vloot richting Antwerpen onmogelijk. Besloten werd de Engelse hoofdmacht op Vlissingen in te zetten. Dat heeft Vlissingen geweten!

Generaal Monnet had het tijdig door en bereidde de verdediging grondig voor. Bovendien kon hij gebruik maken van extra tijd doordat de Engelse bevelhebbers eerst een knoop moesten doorhakken: met de hele Engelse vloot doorvaren naar het hoofddoel Antwerpen of eerst Vlissingen veroveren, bezetten en met de Vlissingse kanonnen de toegang tot de Westerschelde gaan beheersen. Men koos voor het laatste. Maar Monnet had in die tijd kans gezien om onder het oog van de Engelse marine 2500 tot 3000 man versterkingen uit de stelling Cadzand naar Vlissingen te verplaatsen. De Franse marine beperkte zich tot het verdedigen van Antwerpen. Een Hollands eskader zeilde naar Bergen op Zoom. Ook de Engelsen brachten versterkingen aan op Walcheren. In totaal telde het Engelse leger nu 21.564 man. Generaal Monnet kon over 7000 man beschikken. De grote aantallen Franse soldaten zorgden voor vernielzucht en roverij. De burgerwacht werd opgeroepen om de plaatselijke bevolking tegen hun 'verdedigers' te beschermen.

Bij het naderen van Vlissingen door de grondtroepen groeven de Engelsen zich in om tijd te rekken en hun artillerie vanuit Veere te laten komen. Vanuit die posities begonnen de eerste bombardementen op de stad. Generaal Monnet besloot niet af te wachten en liet aanvallen uitvoeren over meerdere flanken. De Engelsen sloegen die af en verloren aanzienlijk minder man dan de Fransen. Die nederlaag verlaagde het toch al lage moreel van de Fransen verder.

Generaal Monnet nam zijn toevlucht naar een ook later beproefde methode: het doorsteken van de dijken en het water gebruiken als een verdedigingslinie. Het deed de Engelsen niet en enige tijd later stonden er 60 stukken geschut opgesteld tegen Vlissingen alsmede enkele kanonneerboden. Op 13 augustus 1809 begon om 13.30 uur de beschieting van de vesting. Behalve de kogels en

de bommen werd er geschoten met een nieuw soort ammunitie: congrevische vuurpijlen. Dit zijn zware vuurpijlen met een lengte van bijna een meter en een gewicht van 15 kilo. De gevolgen waren verschrikkelijk. Overal braken branden uit en de brandweer kwam materiaal en mankracht te kort om er iets tegen te doen. De branden waren tot in Middelburg te zien en waren tegen middernacht op zijn hevigst. De volgende morgen werd het bombardement voortgezet, nu ook met volle inzet van de Engelse marine. De Oostkerk, de Franse Kerk, bijna alle andere kerken en het Gasthuis (armenhuys) en veel huizen in de omgeving van de Grote Markt gingen in vlammen op. De sociëteit 'De Vriendschap', schuilplaats voor veel vluchtelingen werd zwaar getroffen en alles daarin ging verloren. Het zwaarste verlies, naast de mensenlevens, werd echter geleden door het verloren gaan het fraaie stadhuis (een kopie van dat van Antwerpen) met zijn bibliotheek en archief.

's Middags om 16.00 uur deed de Engelse bevelvoerder een capitulatievoorstel aan Monnet, die echter weigerde met de toevoeging dat hij niet na een enkele dag capituleerde. De verdedigingswerken waren immers nog grotendeels intact. Dus werd de strijd voortgezet. Met iedere afgevuurde kogel nam de druk van de burgerbevolking om op te geven toe. Monnet weigerde, totdat hij het verlies van de stellingen van Oud-Vlissingen moest incasseren. Hij trok zijn manschappen terug en paste de tactiek van de geschroeide aarde toe. Van dit stadsdeel bleef niets over. De belangrijkste reden om niet verder te vechten lag echter niet in het ontbreken van stellingen maar in het gedaalde moreel van het Franse garnizoen. Naast 46 levens uit de burgerij was de materiele schade enorm. Vrijwel alle dominante gebouwen, behoudens de Sint Jacobskerk die miraculeus aan vernietiging was ontsnapt, waren vernietigd dan wel onherstelbaar beschadigd.

Antwerpen en Terneuzen ontkwamen aan de verwoesting die oorlog met zich meebrengt. Alleen Vlissingen was het slachtoffer. Dat zou zich later herhalen.

Een Engelse officier die door Vlissingen liep na de bombardementen merkte op: "These effects of war are truly horrible... No one would become a soldier who saw war really as it is."

5. VLISSINGEN IN DE BELGISCH-NEDERLANDSE OORLOG 1830

Als de Fransen in 1814 uit Nederland wegtrekken breekt een lange periode van vrede en voorspoed aan. Koning Willem I betreedt de troon. Het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden beslaat het gebied van Friesland en Groningen in het noorden tot de Franse grens in het zuiden. Economisch herstel ligt binnen handbereik. Echter niet in Vlissingen.

De Franse tijd had Vlissingen zo arm als een kerkrat gemaakt. Monumentale gebouwen als het fraaie stadhuis en het archief alsmede de meeste kerkgebouwen waren in puin geschoten. Waar vroeger scheepvaart, scheepsbouw en handel voor een goed bestaan zorgden was er nu slechts wat aan de visserij te verdienen. In 1813 waren er nog slechts 4700 inwoners. Toch moest de stad herleven.

Terwijl men moeizaam aan het opkrabbelen is, breekt in 1830 de opstand in de Zuidelijke Nederlanden uit. Gevechten van beperkte omvang worden op het zuidelijk deel van het koninkrijk uitgevochten. En in de haven van Antwerpen proberen enkele Nederlandse marineschepen de haven onder controle te brengen. Van Speijck strijdt moedig en laat ons de bekende zin na: “Dan liever de lucht in” als hij door de Belgen in het nauw gedreven wordt. Vlissingen lijdt niet onder deze oorlog en houdt er enkele praalgraven aan over in het park Vredenhof. Maar wat nauwelijks bekend is, is dat Vlissingen nu door de Nederlandse regering als vesting wordt aangewezen. De door de Fransen gebouwde vesting aan de landzijde moet worden uitgebreid en verhindert daardoor het herstel van de stad omdat de eerder afgebroken en verwoeste woningen daar niet kunnen worden herbouwd.

Tal van andere kleine restricties hangen samen met de aanwijzing van de stad Vlissingen als vesting. Ook nu weer is het controlerend belang over de Westerschelde en daarmee de toegang tot de haven van Antwerpen de belangrijkste oorzaak. Nog in 1841 komt er een zestal adviezen waarvan de belangrijkste zijn het verlengen van het glacis en het versterken van de hoofdwal. De inspectie der genie brengt regelmatig verslag uit over de technische staat van de vesting.

De oprichting van de marinewerf in 1815, het verplaatsen van het loodswezen van Antwerpen naar Vlissingen, de start van een aantal veerverbindingen en de vestiging van een garnizoen helpen het herstel een beetje. Nadat in 1867 de vestingstatus is opgeheven, ontstaat er hoop voor de vertwijfelde stedelingen

omdat het Kanaal door Walcheren gegraven zal worden en er spoorwegen komen. Citaat uit het *Vlissings Weekblad* van 12-1-1867: *dan zullen de praktische kennis en vaardigheid der Vlissingers boven anderen, in al wat op scheepvaart betrekking heeft, menige vrucht plukken van de uitgebreide vaart, die langs het kanaal en bij het station van den spoorweg zal plaats hebben.*

6. VLUCHTELINGENSTAD IN DE WERELDOORLOG 1

Nederland wist zich in 1914 buiten de Eerste Wereldoorlog te houden. Wat Nederlanders zich daarvan nog kunnen herinneren beperkt zich meestal tot de komst van de Duitse keizer als oorlogsvluchteling. Het neutrale Nederland kon niet om de 'asielaanvraag' heen van tot voor kort de machtigste man van het Europese continent, toen hij inzag dat het gedaan was met zijn keizerrijk. Koningin Wilhelmina draaide zich in allerlei bochten om vestiging in Nederland te voorkomen, bang als zij was dat het de neutraliteit van ons land zou schaden. Deze enkele vluchteling uit Duitsland valt in het niet bij de honderdduizenden vluchtelingen aan de zuidgrens van Nederland. Heel Nederland werd tijdelijk overspoeld. Ook Zeeland kreeg zijn deel, voornamelijk in Zeeuws-Vlaanderen, maar elk dorp en stad in de provincie kreeg er mee te maken. In de eerste maanden van de oorlog, die op 28 juli uitbrak, kwamen de vluchtelingen met duizenden per dag. In Vlissingen kwamen velen met schepen en bootjes maar ook met de trein. De beter gefortuneerden onder hen reisden door naar hotels en pensions in Domburg en later naar elders in het land. Van de 30.000 die zich meldden in Vlissingen vonden 8600 onderdak in woningen en openbare gebouwen als scholen. De rest vond een plek om te slapen in schuren, stallen en op schepen die werkeloos in de haven lagen. Bij het begin van de winter werden barakken met gas, water en elektra gebouwd aan de Singel voor circa 800 personen. De meeste Vlissingers hielpen waar ze konden met voedsel, kleding, beddengoed en huisraad.

Het Rode Kruis had de supervisie en zorgde ook dat gewonde Belgische militairen werden opgenomen en behandeld in de ziekenhuizen in de stad: Bethesda, Sint Jozef en de noodopvang in de Glacisstraat. Opvallend feit is dat de regering de crisissituatie in Vlissingen inzag. Geen wonder eigenlijk want het aantal vluchtelingen was een derde meer dan het aantal inwoners en als de aanwezige militairen daarbij worden opgeteld het dubbele! Van Rijksweg werd besloten dat de vluchtelingen mochten worden doorgestuurd naar andere gemeenten in de provincie en het land. Toen dat was gebeurd had de stad Vlissingen er 14.000 extra inwoners bij. Openbare gaarkeukens voor de voedselvoorziening werden op meerdere plaatsen, vaak scholen zoals de openbare school in het Groenewoud, ingericht. In de Hobeinstraat had een drietal vrouwen, met financiële steun van een vluchtelingencomité in Londen, een moederhuis ingericht en werden 72 kinderen geboren. Op de Paardenmarkt en aan de Singel verschenen ziekenbarakken voor diverse

soorten besmettelijk en niet-besmettelijke ziekten. Werk was er op meerdere plaatsen, bij de haven en bij de Schelde en andere bedrijven. Vrouwen verdienden wat door te naaien, te breien en pantoffels te maken. Kinderen konden naar een tijdelijke school met vooral Belgische leerkrachten. In 1915 daalde het aantal vluchtelingen geleidelijk tot 2000 in 1917 en 1760 in het laatste oorlogsjaar. Een deel van hen bleef in Vlissingen wonen.

Sommige vluchtelingen, zij die wat geld hadden, kochten een ticket voor de boot naar Engeland met de Stoomvaart Maatschappij Zeeland. Dat vergde wel dagenlang wachten en rondzwerven want er was meer vraag naar de overtocht dan aanbod. Die was overigens niet zonder gevaar. De Duitse marine maakte het moeilijk om uit te varen en als dat al lukte, liep men een flink risico op een mijn te lopen, beschoten of aangehouden te worden. Van de zeven schepen van de Maatschappij Zeeland werden er vier getroffen met doden en gewonden tot gevolg. Zelfs na het staken van de dienst in 1917 werd af en toe een vaart gemaakt in opdracht van de Nederlandse Staat. Zo maakte het schip *De Koningin-Regentes* onderdeel uit van een konvooi dat een Engelse commissie vervoerde op weg naar besprekingen met de Duitsers over het uitwisselen van krijgsgevangenen. Het schip werd echter getorpedeerd voor de Engelse kust en ging verloren.

Wat Vlissingen sterk raakte, was het grotendeels stilleggen van het havenverkeer. Terwijl het Rotterdam lukte de handel met Duitsland voort te zetten en sommige handelaren er schathemeltje rijk door werden, was het in Vlissingen een economisch slechte tijd. Ook elders in het land lukte het slimme fabrikanten van twee walletjes te eten en was WO I geen financieel moeras.

Vlissingen hield nog wat anders over aan de Belgen. Onder de vluchtelingen bevonden zich ook artiesten als schilders. Een van hen, Ger Jacobs raakte zo onder de indruk van het licht en de wolken boven zee dat hij zich toelegde op het luminisme. *Het Zeeuwse licht* werd een begrip, onder meer omdat hij ook les gaf en navolgers kreeg. Jacobs was een van de Belgen die in Vlissingen zijn blijven hangen. Zijn *Kunstkring Het Zuiden* exposeerde regelmatig. Eerst in een paviljoen aan de boulevard en later in het Concertgebouw.

De Eerste Wereldoorlog was tevens het begin van het ontstaan van de luchtmacht. Ook Vlissingen kreeg hiermee te maken. Er werd een klein vliegveld aangelegd tussen Vlissingen en West Souburg. Dit keer was het niet de strategische ligging dat de aanleg verklaarde maar de toevallige

geschiktheid van een nabij gelegen terrein. Het vliegveldje kwam echter pas in 1920 in gebruik en het waren de Duitsers in de Tweede Wereldoorlog die het militair gebruikten.

Het echte oorlogsgeweld beperkte zich tot het af en toe neerhalen van een verdwaald vliegtuig boven Vlissingen's grondgebied. De Vlissingers volgden de oorlogshandelingen op de voet. Toen Jan Ventevogel in 1918 (6 jaar) met zijn familie een 'rondje boule' maakte kwam hij net als veel stadgenoten af op wat vuurwerk aan de 'overkant' leek te zijn maar in werkelijkheid waren ze getuige van zware bombardementen en het tot ontploffing brengen van munitieopslagen in Oostende en Zeebrugge.

Met de kennis van nu kan gezegd worden dat de schade in Vlissingen gering was in 1914-1918 in vergelijking met de Tweede Wereldoorlog. Wel had Vlissingen initiatief, veerkracht en vooral zijn sociaal gezicht getoond! Laat dat beeld niet verloren gaan.

7. DE TWEEDE WERELDOORLOG

Onderstaande geschiedenis van dokter Jens is opgetekend om twee zaken naar voren te halen. Ten eerste toont het aan dat Vlissingen van het begin van de oorlog tot het eind een actief oorlogsgebied was.

In de tweede plaats omdat de persoon van dokter Jens een voorbeeld is van een man met visie en leiderschap, zoals maar weinig voorkomt.

DOKTER JENS (1910) en de Vlissingse Colonne van het Rode Kruis

De naam van dokter Jens is een van de meest voorkomende namen in de verschillende archieven over de oorlog in Vlissingen. Jens was arts die eind 1939 naar Vlissingen kwam om een assistent van zijn oom, de beroemde plaatselijke chirurg dr. Staverman te worden. Die nam hem in loondienst en zorgde er ook voor dat hij een aanstelling kreeg bij de verbandkamer van de Koninklijke Maatschappij de Schelde. Tevens werd hij aangesteld als colonneleider van de Vlissingse afdeling van het Rode Kruis (RK). Met name de Rode Kruisverslagen van dokter Jens onderbouwen de stelling dat in Vlissingen, in tegenstelling tot veel andere zwaar getroffen oorlogsgebieden in Nederland, het daadwerkelijk oorlog was van mei '40 tot november 1944 en nog lang daarna. Met name de 80 bombardementen bezorgden de Vlissingers het gevoel dat het 'dagelijks' oorlog was met bedreiging voor lijf en goed.

Vlissingen was voor de jonge dokter niet geheel onbekend terrein, want hij bezocht in zijn jeugd regelmatig zijn oom in Vlissingen. Toch is het opmerkelijk dat kort na zijn aankomst in de zomer van '39 de beide ziekenhuizen en het Rode Kruis maatregelen voorbereidden mocht Nederland toch onverwacht in de oorlog worden betrokken. Nadat de oorlog tussen Engeland en Duitsland was uitgebroken vermoedde Jens dat ook Nederland dit keer niet neutraal zou kunnen blijven en dat de strategische ligging van Vlissingen wel eens in nadelig opzicht belangrijk zou kunnen worden. Nog voor het uitbreken van de gevechten maakten Jens c.s. een plan om de noodvoorzieningen bij het Rode Kruis te verbeteren. Aanvankelijk vergeefse moeite. Steun van het hoofdbestuur van het RK bleef uit omdat de vesting Holland prioriteit diende te krijgen. Later zou blijken dat de inzet van het RK juist in de regio's harder nodig was. Maar Jens startte direct een campagne om meer vrijwilligers voor de Rode Kruistransportcolonne te werven. En met succes. Op 10 september startte de

eerste bijeenkomst onder grote belangstelling van alle rangen en standen. De inval van de Duitsers ging gepaard met bombardementen op de haven, de schepen en het kleine vliegveldje leverde het eerste werk op. De strijd die de Franse troepen in Zeeland voortzetten bracht Vlissingen in een directe oorlogssituatie die gelukkig maar kort duurde. Jens speelde een actieve rol in de zorg voor de ziekenhuizen Bethesda en St. Jozef als assistent van chirurg Staverman. Leidinggeven aan de transportcolonne van het RK was zijn hoofdtaak. Zijn manier van leiding geven leidde ertoe dat anderen het initiatief graag bij hem neerlegden. Hij overlegde niet alleen met de autoriteiten in Vlissingen maar betrok ook andere gemeenten op Walcheren daarbij. Middelburg was zwaar getroffen door het bombardement op de stad maar buitenlokaties in Domburg en Koudekerke werden ingeschakeld als de druk in Vlissingen te groot werd.

De Luchtbeschermingsdienst zorgde er al snel voor dat het RK nauw en graag met hen samenwerkte omdat alles zo goed georganiseerd was.

Toen op 10 Mei de echte oorlog uitbrak, kwam 100 % van de mannelijke vrijwillige helpers opdagen en 80 % van de vrouwen. Uitzonderlijk hoge percentages. Op die dag al stonden er 100 noodbedden gereed in het noodhospitaal. De vrouwen en kinderen van de helpers werden naar de dorpen in de omgeving gebracht.

Op 12 Mei, eerste pinksterdag vielen de eerste slachtoffers: doden en gewonden door bombardementen op de haven en de schepen. Zieken en ouden van dagen die verzorging behoeften werden ook naar de dorpen overgebracht. Een 60-tal slachtoffers, burgers en 15 Franse militairen werden naar een noodopvang in Domburg overgebracht.

Bommenwerpers, jachtvliegtuigen en artillerie achtervolgden de Franse militairen die in wanorde probeerden in Vlissingen de Westerschelde over te steken. Hun commandant Generaal Deslaurens sneuvelde ter plaatse toen hij zijn troepen rugdekking gaf. Restanten van Franse eenheden raakten in de binnenstad in paniek en schoten onder andere op Vlissingse burgers. De RK colonne was continu bezig om gewonden naar de ziekenhuizen en noodopvangplaatsen te brengen.

Dramatisch was het dat de Duitsers erin slaagden de schepen *H.M. Bulgia* (met 12 opvarenden) en het hospitaalschip *Luctor et Emergo* (met 13 opvarenden) in de haven tot zinken te brengen. Met de laatste ging ook een groot pakket aan medisch hulpmateriaal verloren.

Op 13 mei werd een groot aantal burgerdoelen getroffen. In Tuindorp, de Singel, de Scheldestraat en de Koudenhoek vielen veel slachtoffers: doden die

geborgen dienden te worden, zwaar en licht gewonden. Niet alleen de Duitsers richtten veel ellende aan. Ook de Franse artillerie vuurde vanuit Zeeuws Vlaanderen op Vlissingen om de terugtocht richting Frankrijk te dekken. Het zojuist ingerichte noodhospitaal in Hotel Britannia werd getroffen en moest ontruimd worden. De RK colonne bracht iedereen naar Domburg.

Op 22 Mei wordt duidelijk dat alles weer onder controle is en kunnen de RK helpers weer gedemobiliseerd worden. In de periode van 2 tot 18 juni worden de beide ziekenhuizen weer in gebruik genomen.

In totaal zijn 216 zieken en gewonden in de opvang in Domburg verzorgd en verpleegd.

Aan het einde van deze eerste oorlogservaringen neemt Jens het initiatief om direct weer nieuwe cursisten te werven. Ook nu weer lukt dat.

Na een rustige zomer in 1940 komt in het najaar Vlissingen opnieuw onder bombardementsvuur te liggen. Dit keer van de Engelsen. In de havens van Vlissingen ligt een groot aantal landingsboten gereed voor de slag om bij te dragen aan de verovering van Engeland. De Britten voeren preventieve aanvallen uit: vijf bombardementen tot aan het eind van het jaar met als gevolg tenminste 14 doden en 28 gewonden.

In het begin van 1941 wordt het initiatief genomen door Burgemeester van Woelderen en dokter Staverman om een opvanglocatie voor Vlissingse ouden van dagen in Domburg in te richten. Zij vinden in zuster Dop een sterke vrouw die zelfstandig leiding kan geven aan de opvang van bejaarden, zwangere vrouwen en probleemkinderen uit Vlissingen. Via de gemeentelijke afdeling Sociale Zaken en het Rode Kruis wordt voor plaatsing en transport gezorgd, ook wanneer de ene na de andere locatie moet worden vervangen.

Op 9 januari 1941 wordt bij een poging van de RAF de scheepswerf uit te schakelen het aangrenzende ziekenhuis Sint Jozef geraakt. Een voltreffer valt op de kapel waar op dat moment drie nonnen aanwezig zijn om te bidden. Hun dode lichamen worden uit het puin gehaald en drie andere zwaargewonden worden verzorgd.

De regelmatige bombardementen leiden er toe dat Vlissingers eraan gewend raken. Zij schuilen als het lucht alarm afgaat in schuilkelders en soms op veilig geachte plekken. Meestal loopt het goed af maar niet altijd. Dat jaar, 1940 rukt de RK colonne nog drie keer uit en telt men zes doden en dertien gewonden. Veel Vlissingers kiezen er voor de stad te verlaten en vinden elders een veiliger woonplaats. De stad wordt steeds leger.

Op 24 april 1942 opnieuw een zwarte dag: Een onverwachte Engelse aanval waarbij de Spuikom, de Badhuisstraat, Bouwen Ewoutstraat, Walstraat en Aagje Dekenstraat worden getroffen. Gevolg: 33 doden, 42 zwaar en 42 licht gewonden.

Begin 1942 wijzen de Duitsers Vlissingen aan als 'Festung' in hun verdediging waardoor alle zieken, bejaarden en zwangere vrouwen de stad moeten verlaten. Een evacuatie van grote omvang volgt. De RK colonne heeft er een hele klus aan. In augustus 1942 moeten ook allen die niet actief aan het arbeidsproces deelnemen de stad verlaten. Velen kiezen ervoor een plek te zoeken buiten Walcheren of zelfs Zeeland. In Oostkapelle, Yerseke en Oud-Gastel worden vele Vlissingse kinderen geboren.

In Mei 1943 weer een zwaar bombardement waarbij ook vijf leden van de RK colonne omkomen.

Als de bevrijding nadert is er veel werk te doen om Vlissingers te helpen de inundatie-ellende te doorstaan. Vervoer en praktische hulp vragen een volle inzet.

Een oproep van de Duitsers begin september om iedereen te evacueren die geen militair noodzakelijke functie uitoefent, wordt door de bevolking genegeerd. Veilig weggkomen over de Sloedam was niet meer mogelijk en treinverkeer is vrijwel alleen nog voor de Duitse militairen mogelijk.

Als op 1 November 1944 de geallieerden landen op Uncle Beach is de RK colonne gereed om hulp te bieden. Veel helpers maken lange en angstige uren door en in een enkel geval komen zij ook in de strijd terecht. De RK helper Frans Braat wordt door een granaatscherf getroffen als hij het Sint Jozef Ziekenhuis probeert te bereiken en is op slag dood. De helpers volgen de strijd op de voet. Zij brengen gewonde Britten in veiligheid en maken hen gereed voor verder transport.

Het noodziekenhuis met 90 patiënten en 300 vluchtelingen kreeg 13 voltreffers, maar er raakten geen mensen zwaargewond en het ziekenhuis kon desondanks blijven functioneren.

Bij de felle strijd om het Betje Wolfplein worden veel slachtoffers gemaakt. De schuilplaats van Bakkerij Speckens, waar de RK colonne verbleef met veel zwaar gewonden wordt 's nachts door een voltreffer geraakt waardoor de situatie van veel slachtoffers zienderogen verslechterd. Dan lukt het uiteindelijk om een gevechtspauze af te spreken. De RK helpers met hun RK-vlag voorop brengen

gewonde militairen buiten de gevechtszone en uiteindelijk, zij het met veel moeite, naar het Sint Jozef Ziekenhuis.

Het lukt contact te maken met de Engelse Commandant. Gevraagd wordt om een half uur gevechtspauze te gunnen om gewonden en vluchtelingen van het Sint Jozefziekenhuis over te brengen naar het door de Britten gecontroleerde gebied om uiteindelijk de gewonden verder te kunnen afvoeren. De geallieerden zijn bereid hun vuur te verleggen van het KMS-terrein waardoor het ziekenhuis in zijn geheel geëvacueerd kan worden. Een stoet van 60 gewonden op brancards, 30 nonnen en honderden vluchtelingen trekt over het KMS-terrein niet wetende dat zich daar talrijke Duitsers verschanst hebben. Via de KMS-poort op de Dokkade komen zij bij het postkantoor waar de Britse Militair Geneeskundige Dienst hen opvangt. De eerste honger en dorst worden gestild en de zwaargewonden worden op transport gesteld via amfibische vaartuigen naar Breskens om doorgestuurd te worden naar de ziekenhuizen van Gent en Brugge.

Slechter verging het de RK post die zich met twaalf gewonden bevond in het pand van bakkerij Speckens. Ze moesten een voltreffer incasseren. Pas in de ochtend konden de gewonde militairen afgevoerd worden, maar moesten de gevluchte burgers daar blijven tot geruime tijd later het Betje Wolfplein in Brits handen was.

Gevluchte burgers werden eerst verzameld in het Arsenaalgebouw. Al snel waren daar 2000-2500 vluchtelingen zonder water, zonder WC's, stoel of bank. Vanuit Breskens werd het allernoodzakelijkst aangevoerd, waaronder babymelk. Nadat de strijd kon worden gestaakt telde het RK 60 geborgen lichamen van burgers en 55 van Duitsers. Het totaal aantal gedode militairen is echter een veelvoud.

Ook na de bevrijding werd het RK niet werkloos. De inundatie had Walcheren onder water gezet en maakte snel herstel en wederopbouw illusoir. Velen die geëvacueerd waren keerden met behulp van anderen, waaronder het RK, af en toe terug om huis en inboedel te inspecteren. Om kleding en andere dringend benodigde zaken over te brengen naar veiliger oorden. De RK colonne bleef nog tot ver in 1945 op volle sterkte actief. Pas halverwege 1945 kon begonnen worden met het demobiliseren van de RK colonne.

Alles overziende kunnen we stellen dat uit de verslagen van de Rode Kruis colonne kan worden geconcludeerd, dat zij als organisatie een buitengewoon nuttige bijdrage heeft geleverd aan het lenigen van veel oorlogsleed.

De rol van dokter Jens komt uit deze verslagen, maar ook uit rapportages van anderen naar voren als die van een krachtig leider. Met veel kennis van praktische zaken maar ook als een man met visie.

BOMBARDEMENTEN OP VLISINGEN

en het verhaal van Louis Muller

Historici en schrijvers hebben veel vastgelegd over de bombardementen maar er is maar één compleet verhaal van een slachtoffer dat het overleefd heeft.

Een van de meest ingrijpende gebeurtenissen in het leven van de Vlissingse burgers was het grote aantal bombardementen. In totaal 80 keer werd Vlissingen opgezocht door de Britse luchtmacht, de RAF. Om de inwoners te waarschuwen werd de Lucht Bescherming Dienst opgericht. Die zorgde voor de luchtalarmering. Mensen konden dan veiliger plekken opzoeken, soms in schuilkelders of op veilig geachte plekken in huizen en openbare gebouwen. Meestal werd het sein 'veilig' geblazen zonder dat er veel slachtoffers waren gevallen. Maar te vaak ging het mis. De doelen van de RAF waren de haven en de schepen in aanbouw bij De Schelde. Vooral in de eerste jaren van de oorlog was het bij De Schelde vaak raak: De bouw van Dornier-24 watervliegtuigen, de verbouwing van een schip tot mijnenlegger of hulpkruiser, de bouw van een aantal mijnenvegers en ander werk voor de vijand waren begrijpelijke doelwitten van de RAF. Helaas ging het vaak mis en werden de doelen amper of niet geraakt maar burgers wel. Ook het piepkleine vliegveldje was een frequent doel. Hier stegen Duitse jachtvliegtuigen op die geallieerde bommenwerpers onderweg naar Duitse doelen met regelmatig succes aanvielen.

De familie Schreurs was al in de meidagen van '40 bang voor de Duitse vliegtuigen die in die dagen Vlissingse doelen aanvielen. Het gehele gezin vluchtte naar Koudekerke en toen zij daar geen onderdak vonden liepen ze door naar Biggekerke. Maar nadat na een paar dagen de strijd gestaakt was liepen ze weer terug naar hun bovenwoning aan de Callenfelsstraat. Een paar maanden

later waren ze getuige van een luchtgevecht dat resulteerde in een neergestort vliegtuig op een woning vlakbij in de Verkuil Quakkelaarstraat. Het in puin liggende woonhuis heeft de nu 90-jarige Clasien Schreurs nog voor ogen.

Toen het luchtalarm afging in het najaar van '40 keek de zesjarige Clasien Schreurs vanuit het raam op de zolderverdieping naar de naderende Engelse bommenwerpers. De lucht was er zwart van. Ze was getuige van een aanval, bedoeld op de haven en de KMS. Het gezin was niet van plan een schuilkelder op te zoeken. Men vond die eng en te gevaarlijk, dan liever een plekje onder de trap.

Eerst werd er zilverkleurig strooisel uitgeworpen, bedoeld om de doelen te markeren. Wat er fout ging is nooit helemaal duidelijk geworden want de meeste bommen kwamen terecht op de burgerwoningen. In een paar maanden tijd vielen er 14 doden en 28 zwaargewonde burgers te betreuren.

Grote missers maakten veel slachtoffers waaronder de meisjes van wasserij De Volharding/ Edelweis. Dat gebouw moest een voltreffer incasseren met 9 dodelijke slachtoffers tot gevolg. Maar ook ging het mis op een plek die geacht werd veilig te zijn, zoals we weten uit het relaas van de Vlissingse jongen Louis Muller:

Op zondagavond 15 Augustus 1943 ging ik met mijn vriend Chris de Vries zwemmen in het Kanaal ter hoogte van de sluisjes bij de Keersluisbrug. Het was inmiddels rond kwart over acht toen hij mij opmerkzaam maakte op het grote aantal condensstrepen aan de hemel. Nu was dat op zichzelf niets bijzonders maar dit keer waren het er wel heel veel. Direct werd er Flakalarm gegeven door de bemanning van het luchtafweergeschut op het nabij gelegen Oude Station, vlakbij waar wij aan het zwemmen waren. We zagen hen met hun kijkers richting de Nolledijk kijken en hoorden aanzwellend motorgeluid. We stopten meteen met zwemmen en kleden ons snel aan. We liepen zo hard als we konden naar het begin van de (kanaal)dijk en zagen groenteboer Lous uit de Scheldestraat zijn kar aan de kant zetten en de sluiswachtershuisje inlopen om dekking te zoeken. Een aantal Duitse matrozen zochten dekking achter een stenen muurtje bij de Keersluisbrug. We zagen een drietal grote eskaders snel onze stad naderden en raakten in paniek. We zaten gevaarlijk dichtbij een veel gezocht doel van de RAF, de Haven. Daar wilden we ver weg van blijven en liepen zo hard mogelijk in de richting van het Vliegveld. Zoveel machtsvertoon voor dat kleine vliegveldje leek ons niet waarschijnlijk.

Het schieten werd echter veel zwaarder en de scherven vlogen langs ons heen. We renden onder aan de dijk de Vlissingseweg op, passeerden een lege stilstaande tram en even later kwamen we bij een Duitse vrachtwagen van TODT waar de soldaten uitrenden die dekking zochten aan de dijk.

Bij de eerste schuilkelder aangekomen riep ik naar Chris "laten we maar gauw in de tweede zien te komen". Hoe verder we van de Haven afkomen hoe beter het is. Maar we kwamen in een Inferno terecht. De aarde begon te beven en achter de dijk werd geschoten vanaf een Duitse sleepboot die daar lag. Ook een stuk geschut dat op de Dijk stond schoot hevig. En hevig kabaal van het geschut op het Oude Station. Al dekking zoekend kwamen we bij de tweede schuilkelder. Het eerste bommentapijt kwam naar beneden. Deze bommen vielen op het Vliegveld en de omgeving. Voor de ingang van de schuilplaats stonden burgers en militairen. Van de burgers kenden ik er geen een. Ik riep naar Chris in paniek: "Niet buiten blijven" en zelf probeerde ik in het midden van de kelder te komen. Het was zo donker als de nacht met al die mensen voor de ingang. In deze kelders had je een schot in het midden, een eensteensmuurtje en daar ging ik tussen zitten. Van de rest van de mensen hoorde of zag ik niks meer. De kelder ging te keer als een schip op de ruwe golven en ik bad Onze Lieve Heer dat hij ons zou sparen. Het dak werd opengespleten en ik zag de lucht die niet meer rood was, maar er hing een mistige nevel. De scherven suisdan aan alle kanten om me heen en ik realiseerde me dat ik nog leefde. Ik hoorde ook gehuil en hulpgeroep van onder de aarde want de hele kelder was ingestort. Mijn hoofd stak boven de grond uit en ik keek om me heen en zag het achterwerk van een Duitse soldaat, de bretels van zijn broek waren gescheurd en hij riep: "Lieber Gott, hilf mich". Ik riep terug "ik zal je helpen" maar tegen de tijd dat ik mezelf eruit had gewerkt, was alles in de kelder stil. Ik heb nog geprobeerd een stuk van het dak op te lichten maar daar was geen beginnen aan.

Ik begaf me naar de dijk en hoorde weer een grote zwermvliegstuigen aankomen en dacht Grote God ze komen weer terug. Maar het bleken Duitse jagers te zijn. Toen ik op de Dijk stond zag ik een Duitse soldaat in het kanaal liggen, hij lag ondersteboven. Op de weg lag een omgevallen huifkarretje met een dood paard, de vrachtauto van Todt was ook omgevallen en er lagen een aantal fietsen en een dode burger. Ik liep de dijk weer op en zag dat van het Oude Station alleen de muren nog overeind stonden, die had een voltreffer gekregen met 5 dode soldaten tot gevolg. Ook de sluiswachterswoning was zwaar getroffen. Ik wilde zo snel mogelijk naar de Brandweerkazerne, naar Chris' vader die brandwacht was. Daar aangekomen was slechts 1 brandwacht aanwezig, de rest was uitgerukt, want de ravage in de hele stad was enorm. Het was een van de zwaarste bombardementen die onze stad ooit heeft getroffen.

Later heb ik Chris nog gezien. Hij lag met een kaartje rond zijn nek in het Ziekenhuis. Hij was 14 jaar en heeft zijn jonge leven gegeven. Zelf was ik 16. Achttien mensen alleen al vonden de dood in de schuilkelder. Ik heb het overleefd en zal het zo lang als ik leef nooit vergeten.

OORLOGSERVARINGEN VAN BRANDWEERMAN FRANS KOPMELS

Dit portret schetst het beeld van iemand die onbedoeld bij oorlogsgeweld werd betrokken. Wiens haat tegen de bezetters die hem van zijn vrijheid beroofden hem als vanzelf van klein tot groot verzet aanzette.

Frans was een echte Vlissingse jongen die als slagersknecht werkte in de slagerij van zijn vader in de Breestraat. Eigenlijk tegen zijn zin. Daarom meldde hij zich begin 1940 vrijwillig als hulpagent van de politie. Dat was nog eens wat anders dan uitbenen en bestellingen rondbrengen. Het was een parttimebaan waaraan echter bij het uitbreken van de oorlog een paar maanden later al snel een einde kwam. De bezetters hadden hem niet nodig. Regelmatig ontving hij een oproep van het Arbeidsbureau om te gaan werken. Meestal ging het om werk in Duitsland waar hij absoluut geen trek in had. Zijn verloofde en latere vrouw werkte voor de brandweercommandant Dirk Luitwieler. Door diens bemiddeling kreeg hij eind 1941 een aanstelling bij de Luchtbeschermingsdienst en werd geplaatst bij de brandweer. Het gevaar van verplicht werken in Duitsland was hiermee van de baan. Hij werd geplaatst in de groep onder leiding van Hazelhoff, een oud-werknemer van de Stoomvaart Maatschappij Zeeland, die door de oorlog zijn baan daar was kwijtgeraakt. Hazelhoff bracht hem discipline en regelmaat bij en werd een voorbeeld voor Frans.

De brandweer in die dagen rukte niet alleen uit bij brand maar werd ook ingeschakeld bij bombardementen. Dit behelsde het bergen van slachtoffers samen met het Rode Kruis en het ruimen van half of geheel ingestorte muren. Meestal op civiele doelen. 'Collateral damage' zou men dit tegenwoordig noemen. Daarnaast was men ook actief met preventief werk zowel voor burger als militaire objecten. Het betreden van militair terrein maakte het soms mogelijk kleine sabotages uit te voeren waar Frans aan meedeed. Bijvoorbeeld het onklaar maken van 'babyspuiten' die gebruikt werden bij het aanbrengen

van verdedigingswerken op het strand. Of het stichten van brand in door de Duitsers gevorderde huizen in de Badhuisstraat en Coosje Buskenstraat. Of het stelen van konijnen die door de Duitsers gefokt werden om te dienen als Kerstmaal. Dat werd extra voedsel voor vrouw en kind.

Verzet in de meest elementaire vorm. Eigenlijk niet meer dan 'Spielerij' waardoor zij hun haatgevoelens tegen de Duitsers konden uiten.

Deze kleine kwajongensachtige streken kregen echter op landingsdag, 1 november 1944, een serieus vervolg. Bijna alle Vlissingers hadden op bevel en uit eigen beweging de stad vanaf september '44 al verlaten, behalve degenen met een onmisbaar beroep. Dat waren uiteraard ook de brandweerlieden. Tijdens de niets en niemand ontziende artilleriebeschietingen vanaf de Zeeuws Vlaamse kust op de dag voor de landing had een groep spuitgasten, waaronder Frans een schuilplaats gevonden in de bierbrouwerij De Meijboom in de Flessenstaat. Tegen 4 uur in de ochtend van de eerste november veranderde het geluid van de kanonnen en hoorde Frans een mitrailleur. Toen hij de poortdeur voorzichtig opende en naar buiten keek, keek hij regelrecht in de loop van een geweer dat toebehoorde aan een gecamoufleerde commando. Die dwong hem mee te komen naar de rest van de patrouille aan de overkant van de straat. Zij vroegen hem de route duidelijk te maken naar de *Fishing boats and the statue De Ruyter*. Het ging er niet alleen om de weg te wijzen maar om als gids voorop te lopen. Gelukkig kwam er even later een Nederlands sprekende commando bij. (korporaal Van der Steen)

Frans bracht hen naar de Zeilmarkt en zei: *Fishing boats' harbour*. Toen kreeg hij te horen dat ze verder moesten naar het statue De Ruyter. Het eerste deel van de Nieuwendijk liepen ze onder dekking van de huizen aan de havenkant maar daarna kwamen zij in het schootsveld terecht van mitrailleurvuur en sluipschutters van de zijde van het Arsenaal en het Keizersbolwerk. Hevig vuur werd op hen gericht en de laatste drie commando's werden getroffen. Frans en van der Steen hadden het geluk dat zij snel dekking konden zoeken achter de kapotgeschoten gevel van het café naast Hotel Goes, gelegen op de hoek Bellemypark/Nieuwendijk. Om naar De Ruyter te komen moest de overzijde van het Bellamypark worden bereikt dat onder hevig vuur bleef liggen. Door een omtrekkende beweging te maken door de Sarazijnstraat en Nieuwstraat kwam de groep op de hoek Bellamypark en Groenewoud uit.

Terwijl zij onder dekking lagen, kwam tot Frans' grote verbazing zijn collega brandweerman Meerman uit de Noordstraat aangelopen. Hij was even naar zijn huis geweest om te kijken hoe het erbij stond. Hij was nu op weg naar zijn brandspuit op het Beursplein. Frans adviseerde de man daarmee te wachten tot

de kust veilig was. Maar hij was kennelijk in de roes van de bevrijding en negeerde de waarschuwing. Hij was nog geen tien meter verder en werd neergeschoten. Vermoedelijk door een sluipschutter.

Steeds meer commando's kwamen via het Groenewoud bij het Bellamypark. Onder dekking van hevig vuur en rook slaagde men erin over te steken. Nadat er niet meer op die plaats geschoten werd, kon Frans Kopmels voor zijn gidswerk bedankt worden. Frans vroeg aan Van der Steen om als dat van pas kwam aan de brandweercommandant Luitwieler te melden dat hij niet op zijn brandweerpost was geweest vanwege zijn gidswerk. Hij was benauwd dat hij beschuldigd zou worden van onterechte afwezigheid op zijn spuitplek. Gelukkig voor hem is het van der Steen gelukt die boodschap over te brengen.

Na deze onverwachte 'militaire dienstplicht' deed Frans daarna gewoon zijn werk als brandweerman. Te blussen viel er niet veel. Puinruimen en gewonden vervoeren was de hoofdtaak. Soms was dat een Duitse militair en daarbij werd hij zelfs door 'eigen mensen' beschoten. Gelukkig niet raak!

NABESCHOUWING

Was Frans Kopmels nu een held? Ik denk dat hij dat niet zo voelde. Bij de bevrijdingsactie zocht hij de rol van gids niet op. Het overkwam hem. Maar zijn werk als brandweerman bracht hem meer dan eens in hachelijke situaties. Omdat dit zo vaak gebeurde in de drie jaar dat hij diende, werd het een vanzelfsprekendheid. Zijn houding kwam primair voort uit afkeer en haat jegens de bezetter. Dat hij door te dienen als brandweerman niet beschikbaar was voor de gevreesde Arbeitseinsatz was aanvankelijk een voordeel en een stukje berekening, maar mag aan zijn heldhaftig optreden in de oorlog en vooral bij de bevrijding geen afbreuk doen.

Voor zover ik weet is hij voor zijn optreden tijdens de oorlog niet onderscheiden. Hij is een van de Vlissingers die hun rol eerder minimaliseerden dan er prat op gaan. Als je anno nu terugkijkt is hij voor ons Vlissingers een held!

VERZET

Het heeft lang geduurd voordat er over het verzet in Vlissingen iets meer dan een enkel verslag naar buiten kwam. Het was de schrijver John Brosens die in 2019 erin slaagde het weinige dat bekend was geworden te ontsluiten met het boek *Partizanen aan de Schelde*. In 2019 verscheen weliswaar het omvangrijke werk van Carla Rus *Het Verzet in Zeeland 1940-'44*, maar daarin staat het verzet in de omgeving van Goes centraal en wordt het Walcherse verzet slechts beperkt aan de orde gesteld.

De reden van die relatieve onbekendheid was simpel: de mensen die er in de jaren '80 van de vorige eeuw naar vroegen stuitten nog steeds op een muur van stilzwijgen. Van de bekende figuren uit het Vlissingse verzet 'hoefde verdere bekendmaking niet'. Naar de reden kunnen we slechts gissen maar het meest waarschijnlijk is dat een vorm van bescheidenheid. In een enkel geval is dat ook bekend geworden. Een van de verzetsleiders, Frans van Sabben, werd een tijdje na de oorlog op het ministerie van Binnenlandse Zaken ontboden om, al was het maar mondeling, te vertellen wat zijn verzetsgroep nu precies had gedaan. Een verzetsonderscheiding lag op hem te wachten. Echter enige documentatie over zijn groep ontbrak. Van Sabben weigerde resoluut. Met als gevolg dat de onderscheiding die hij ongetwijfeld verdiend had niet aan hem uitgereikt kon worden. Zijn motivatie tegenover de hoge ambtenaren die hem ontboden hadden was klip en klaar. 'Wij hebben allen aan elkaar beloofd dat wij nimmer zullen vertellen wat onze groep gedaan heeft, en die afspraak geldt ook hier en nu'.

Ook de andere leider van de verzetsgroep Willem Poppe sprak er liever niet over. Eerst aan de vooravond van zijn vertrek (1966) als wethouder voldeed hij aan een dringend verzoek van burgemeester B.Kolff om zijn herinneringen op papier te zetten.

Wat in de loop van jaren bekend werd is dat de burgemeester van Vlissingen, Carel van Woelderen, die eerder chef van de Inlichtingendienst van de Generale Staf was geweest, door de landelijke leiding van de Orde Dienst (OD) werd benoemd tot hoofd van Gewest 15 (Zeeland). Hij koos de scheepstekenaar bij de Koninklijke Maatschappij De Schelde, Cor Antheunisse, tot zijn verbindingsofficier. Ook Chris Luitwieler, vooral bekend als 'de hopman van de padvinderij in Vlissingen' werd ingeschakeld bij het opzetten van verzetsgroepen in de Bevelanden. Chris kon als inspecteur van de

verzekeringsmaatschappij RVS in heel Zeeland reizen, wat hem geschikt maakte voor het werven van mensen die het verzet in wilden. Maar hij zal ook zijn plaatselijke contacten in de stad zelf hebben gebruikt om het verzet in de stad te ondersteunen. Uit de samenleving kwamen twee groepen voort die de hele oorlog actief zijn geweest. De ene groep, Poppe, bestond uit mensen uit de Gereformeerde Kerk van Vlissingen en de tweede groep, Van Sabben, werd gevormd door mensen uit de Hervormde Sint Jacobskerk in Vlissingen. Het karakter van de groepen verschilde nogal: Poppe wilde vooral vechten en van Sabben wilde zoveel mogelijk onderduikers helpen.

De strijdbare Poppe heeft met zijn groep voor een grote stunt gezorgd. Zij slaagden erin het regionale distributiekantoor in Sint-Laurens met succes te overvallen en een grote hoeveelheid bonnen te bemachtigen. De distributiebonnen werden met een auto naar Vlissingen gereden en daar in een handkar overgeladen. Bijna kwam het tot een fatale botsing doordat de wielen van de kar in de tramrails bleven steken. Vlak voordat de tram ze geraakt zou hebben, schoot de kar los en kon de inhoud overgedragen worden aan de groep Van Sabben die ze in de Sint Jacobskerk verborg. Een angstig moment daar ontstond toen twee Duitse militairen de kerk inkwamen met het verzoek om op het kerkorgel (waar de bonnen verstopt waren) te mogen spelen. Met een geslaagde smoes kon Van Sabben ze beloven dat het orgel volgende week voor hen beschikbaar zou zijn. Via Van Sabben werden de grote hoeveelheid snel gedistribueerd.

Helaas had deze overval een dodelijk slachtoffer tot gevolg. Verzetstrijdster Irene Doornbos had tot taak om de omgeving en werkmethode van het personeel te verkennen en in kaart te brengen. Toen de SD de toedracht onderzocht kwam naar voren dat het opgefallen was dat een onbekende vrouw met een rode mantel een aantal dagen achtereen signaleerd was in de omgeving van het kantoor. Toen de SD werk ging maken met het zoeken naar een vrouw met een rode mantel werd de grond onder de voeten van Irene te heet en moest zij uit de omgeving van Vlissingen verdwijnen. Via het landelijk verzet werd voor haar een onderduikadres in Nijmegen gevonden. Het lukte haar ongezien Zeeland uit te komen, wat niet eenvoudig was omdat je dan de streng bewaakte Sloedam moest passeren. De leefomstandigheden in Nijmegen waren echter zo erbarmelijk dat zij daar een ernstige longontsteking opliep die, omdat ze een onderduikster was, niet verzorgd kon worden en waaraan zij overleed.

Naast deze groepen waren ook anderen actief zoals Jacques de Smit in Oost-Souburg die het illegale blad *Trouw* drukte en student Jan van Aalten die een belangrijke rol in de distributie van deze krant vervulde.

De groep Van Sabben haalde vooral geld en distributiebonnen op om de vele onderduikers in Vlissingen en omgeving te steunen. Frans van Sabben was behalve koster ook administrateur van de Hervormde Gemeente en wist bij wie hij kon aankloppen. Later bleek dat hij dat ook deed bij enkele winkeliers in de binnenstad die lid waren van de NSB! Hoewel de bezetting van de stad door de vele Duitsers steeds verder werd uitgebreid was het in vrij grote kring bekend dat leerbewerker en handelaar Schmelzer in de Coosje Buskenstraat onderduikers schuilplaats bood. Hij werd gelukkig nooit opgespoord.

De groep Poppe kwam opnieuw in actie tijdens de bevrijding op 1 November '44. Lang hadden zij zich verheugd een bijdrage aan het verjagen van de gehate Duitsers te kunnen leveren. Inmiddels waren alle leden uitgerust met handwapens en was de een meer, de ander minder geoefend. Toen het uur 'U' daar was, konden zij een communicatiecentrum van de Duitsers uitschakelen. Ook werd een toevallig passerende hoge marineofficier gearresteerd. Maar de mannen wilden meer. Toen ze hoorden dat de oprukkende Britse commando's vastzaten op het Betje Wolfplein besloten zij de Duitsers in de rug aan te vallen die zich daar verschanst hadden in een woonhuis. Het lukte hen via tuintjes, binnenplaatsen aan de achterzijde van het huis aan het Betje Wolfplein te komen en een tweetal Duitsers uit te schakelen. Hierna besloten ze om een erg actieve post van de Duitsers vanuit een erker in de Badhuisstraat op dezelfde wijze aan te vallen. Via de Hobeinsteeg bereikten ze het huis tegenover de Duitse post. Toen ze aan de achterkant binnendrongen schrokken zij van wat zij aantroffen. Zo'n vijftien mensen die diep in gebed verzonken waren. Dit grote aantal burgers wilden ze niet aan een gevecht bloot stellen en ze besloten zich terug te trekken. Na overleg op de thuisbasis besloten zij de Britten op te zoeken en hen als gids verder te helpen.

Veel leden van de groep Poppe en anderen die zich spontaan aanmelden werden ingeschakeld als gids van de Britse en Schotse soldaten. Het ongecontroleerd optreden van deze hulptroepen werd de Britse commandant van de troepen te veel en hij gaf opdracht dat de verzetsstrijders alleen dienst konden doen als bewaker en bij het ophalen van plaatsgenoten die verkeerd waren.

Nadat Vlissingen bevrijd werd verklaard op 4 november 1944 werd Frans van Sabben benoemd tot tijdelijk burgemeester van Vlissingen, een situatie die niet lang geduurd heeft. Want de laatste 'goede burgemeester' Carel van Woelderen werd snel weer in zijn oude functie hersteld. Van Sabben en Poppe ontvingen veel waardering voor hun inzet van hun stadgenoten, hoewel veel details van wat zij gedaan hadden niet naar buiten kwamen. Wel werden zij beiden in het eerste gemeentebestuur gekozen.

DE ATLANTIKWAL IN VLISSINGEN

Net als de Engelsen, Fransen, Spanjaarden en Belgen in het verleden, hadden ook de Duitsers al snel door dat Walcheren met Vlissingen als vestingstad een strategische positie innam toen ze het plan Operation Seelow opstelden om Engeland te veroveren. De leus *Wir fahren gegen England* kreeg in Vlissingen een gezicht door het verzamelen van honderden grote en vooral kleine schepen die als de grote dag daar was de oversteek naar het verdorven Albion gingen maken.

Binnen een jaar moest dit plan al worden afgeschreven want de Engelsen verdedigden zich hardnekkig in de lucht en zonder krachtige luchtsteun vond zelfs Hitler het te riskant. De Duitsers maakten eind 1941 een switch en stelden zich in op de verdediging van de gehele Atlantische kust tegen invasies door de Engelsen. Ze bouwden de Neue Westwall die later om propagandistische redenen werd omgedoopt in de Atlantikwall. Dat hebben we in Vlissingen geweten! Vlissingen werd aangewezen als Festung. De stad werd van oost (Fort de Ruyter bij Ritthem) tot Zwanenburg en verder in en langs de duinen volgebouwd met bunkers, mitrailleursopstellingen en versterkte loopgraven. De stranden werden verboden gebied voor de burgers en 'versierd' met versperringen. De noordzijde van de stad, het Landfront, liep van Zwanenburg tot aan Fort de Ruyter en bestond uit een tankgracht met prikkeldraad en mijnenvelden tot aan het Kanaal door Walcheren. Bij de brug van Souburg werd de bestaande watergang omgevormd tot tankgracht en vervolgens doorgetrokken tot Zwanenburg. De luchtverdediging bestond aanvankelijk uit zelfstandige en verscholen luchtafweerbatterijen, soms verstopt onder beton. Later bouwde men zware luchtdoelbatterijen aan de noordoost en westflank. De zuidflank stond opgesteld aan de overkant, bij Breskens. Vijftien steden in Nederland en Frankrijk kregen de hoogste status Verteidigungsbereich. Voor

Vlissingen alleen waren 120 bunkers gepland. Meestal te bouwen door Organisation Todt. De arbeiders daarvan werden vooral gehuisvest in kampen in de dorpen rondom Vlissingen. Gebouwd werd in het havengebied, het Eiland, het station, het ziekenhuis Bethesda, het villapark en Baskensburg. De beroemde veldmaarschalk Rommel kwam in hoogst eigen persoon de vorderingen bij de bouw in 1943 inspecteren.

Hoewel de Vlissingers al lang niet meer op de boulevards mochten komen was het afbreken van de wandelpier iets wat de hele stad pijn deed. Ook nu nog wordt dat door velen betreurd en worden pogingen gedaan hem weer in ere te herstellen. Het gebied tussen Nolledijk en Boulevard Bankert kreeg de codenaam Hohenstaufen. De huizen op de boulevards werden ontruimd en deels dichtgemetseld. De trappen naar het strand en de strandhuisjes werden afgebroken. Op de boulevards werden op strategische punten zware bunkers en mitrailleurposten gebouwd. Een deel daarvan is nog herkenbaar aanwezig en staat bekend onder de naam 'Zimmer Frei'. De belangrijkste bunker bevond zich echter onder Grand Hotel Britannia. Daar zetelde de commandant van de kustverdediging van de Maasmonding tot aan de Franse grens. Om dit complex is op 2 november 1944 hard gevochten, met vele doden en zwaargewonden tot gevolg. Deze bunkers hadden muren van minstens 2 meter beton en in de directe omgeving werden meerdere manschappenbunkers gebouwd. Na de capitulatie bleken zich 600 man in dit complex te bevinden. De bunker op de Boulevard Bankert tegenover de Coosje Buskenstraat was zo opgesteld dat zij aan de landzijde de toegang tot aan het Betje Wolffplein controleerde en daarom veel slachtoffers onder de gelande bevrijders kon aanrichten. Bommenwerpers kregen hem niet klein. Commando's moesten het karwei opknappen. Vlak voor de aanval op de bunker gaven de Duitsers zich over en reddden daarbij het vege lijf.

Bij het Keizersbolwerk werd op het Roeiershoofd een torpedobunker gebouwd. Van het succesvol lanceren kwam gelukkig niet veel terecht. Kort voor de landing van de commando's bliezen de Duitsers zelf de lanceerinstallatie op. Om de toegang op cruciale plekken onder controle te houden werden antitankmuren gebouwd bij het Keizersbolwerk, de Zeilmarkt en de Coosje Buskenstraat, onder de bevolking de Klaagmuur genoemd. Van de Koopmanshaven tot de Slijkhaven bouwden de Duitsers enkele tientallen betonnen verdedigingswerken. De Muur van Altena beschouwden ze als een natuurlijke verdediging. Ook de Binnen- en Buitenhavens werden voorzien van bunkers en andere verdedigingswerken. Het is een klein wonder dat de

Engelsen, Schotten en Fransen de stad konden veroveren met 'slechts' 67 gedode kameraden.

De stichting Bunkerbehoud heeft de observatiebunker bij Uncle Beach in latere jaren in oorspronkelijke staat hersteld en stelt zich ten doel deze markante gebouwen als getuigen van de Tweede Wereldoorlog in stand te houden. Af en toe wordt nog een onder het zand verdwenen bouwwerk ontdekt.

JOODS VLISSINGEN

Wie schrijft over de Tweede Wereldoorlog kan niet om de jodenvervolgung heen.

Ook in Vlissingen zijn er tientallen mensen van joodse origine die de jodenvervolgung aan den lijve hebben ondervonden. Slechts enkelen hebben de Holocaust overleefd. De Vlissingse joodse gemeenschap was relatief klein maar al eeuwen aanwezig. De begraafplaatsen aan de Julianalaan en de Vredehoflaan tonen dat aan.

In mei 1940 woonden er ongeveer 40 geregistreerde joodse mensen in Vlissingen. Het grootste aantal (144) werd in 1865 genoteerd. De kleinschaligheid van de stad Vlissingen met enkele tienduizenden inwoners doet vermoeden dat zij in Vlissingen onvoldoende emplooi vonden en dus naar elders vertrokken. Het register van de uit Vlissingen afkomstige joden, waarvan de namen vermeld zijn op het monument op de Oranjedijk/Groene Boulevard bevat 41 namen, waaronder die van 6 leden van de familie Hiegenlich en 6 van de familie Cracau. Veel van hen oefenden beroepen uit in de winkelstand.

Na de oorlog was de naam van Sam Cracau bij veel Vlissingers bekend. Kleinzoon Sal deed op de 4 mei bijeenkomst in 2023 beknopt verslag van de poging van zijn familie om aan de Duitsers bij de inval in mei 1940 te ontkomen. Opa Sam lukte het om met zijn auto via Zeeuws -Vlaanderen en België, Frankrijk te bereiken. Het doel was een vluchthaven naar Engeland te bereiken. De vluchtpoging strandde toen de auto zonder benzine kwam te staan. Zonder bagage liep zijn gezin, zes volwassenen en een kind, langs de kust, wanhopig trachtend de Duitsers voor te blijven. Ze hadden eerst geluk want ze troffen een verlaten auto aan met benzine zodat de reis met de nodige snelheid kon worden voortgezet. Even ten zuiden van Boulogne raakte ook van die auto de

benzine op. Toen ze bemerkten dat de Duitsers ook in Boulogne waren, besloten ze de vlucht te staken en naar Vlissingen terug te keren. Aanvankelijk leek het erop dat er slechts enkele administratieve maatregelen tegen de joden werden genomen, maar in 1942 werden de Vlissingse joden en dus ook de familie Cracau naar Amsterdam gestuurd. Opa Sam kreeg een aparte behandeling omdat hij met een christelijke vrouw getrouwd was en zijn vrouw in verwachting was. Hij werd opgesloten in de gevangenis aan de Amstelveenseweg in Amsterdam. Vooral 's nachts vond hij het angstig, want je wist nooit wanneer je werd opgehaald en op transport gesteld. 'Je wist nooit of ze ook jou kwamen halen'. Tenslotte kwam Opa Sam in Westerbork terecht, waar hij kans zag om te worden tewerkgesteld als timmerman. Daardoor overleefde hij de oorlog. Na de bevrijding keerde hij terug naar Vlissingen om zijn werk voor de firma Weduwe V.(van Viktor) Cracau voort te zetten. De familieleden van Opa Sam werden in maart 1942 via Amsterdam en Westerbork naar Duitsland en Polen op transport gesteld. Zij keerden niet terug. Kleinzoon Sal bezocht veel later Auschwitz. In blok 5 zag hij in de vitrines een koffer liggen met de naam 'Cracau'.

Ook Anna van Itallie-van Raalte was de enige van een bekende Vlissingse familie die de oorlog overleefde. Zij was een nazaat van de eerste financieel directeur van de Koninklijke Maatschappij De Schelde en een ander lid van die familie was zelfstandig bankier. Zij maakte meer dan 25 jaar voor de VVD deel uit van de na-oorlogse gemeenteraad van Vlissingen.

In het algemeen kan worden gezegd:

De genocide die door nazi Duitsland werd uitgevoerd heeft diepe sporen nagelaten die ook nu nog voelbaar zijn. De diepe schaamte die Nederlanders voelen als zij met hun eigen opstelling tegenover de Nederlandse joden worden geconfronteerd heeft er mede toe geleid dat Nederland de oprichting van de eigen staat Israël aldor van harte heeft gesteund.

Waarom is de Holocaust ook nu nog actueel en voor ons van belang? De verschrikkelijke afloop voor de joodse bevolking in Nederland en overig Europa heeft ons geleerd alert te zijn op de opkomst van populistische politiek en haar leiders. Die gebruiken vaak een groep uit de bevolking die zij als de vijand neerzetten en voor wie de doorsnee burger beducht moet zijn. In een oplopende schaal wordt die groep steeds meer gemarginaliseerd en gecriminaliseerd. Tot het moment komt dat alleen radicale uitroeiing van die

groep de oplossing van alle kwaad is. In de dertiger jaren van Hitler-Duitsland was die groep de joodse bevolking. Nu zijn het minderheden afkomstig uit een andere cultuur.

De les van de Holocaust voor de huidige generaties bestaat uit een woord: Waakzaamheid.

MARITIEM VLISINGEN IN 40-45

Een van de bijzondere aspecten van de oorlogsjaren in Vlissingen vormt het maritieme karakter van de stad. Dat is niet uitzonderlijk maar wijkt wel af van de positie van de doorsnee gemeenten in ons land.

De maritieme sector bestond in die jaren uit verschillende groepen. De grootste impact had de scheepsbouw. De Koninklijke Maatschappij De Schelde (KMS) was veruit de grootste werkgever. De bijzondere geschiedenis die aan de bouw van de *Willem Ruys* is verbonden zegt veel over de houding van de scheepsbouwers van hoog tot laag. Aan de bouw werd doorgewerkt, maar op zo'n manier dat het schip niet gereed zou komen en aan de Duitse vloot kon worden toegevoegd. Het bedrijf en haar arbeiders kwamen relatief gezien de oorlog redelijk door. De Duitsers hechtten aan het voortbestaan van het bedrijf. Ze plaatsten er orders en de arbeiders waren daardoor ingeschakeld bij de Duitse oorlogsindustrie en derhalve niet beschikbaar voor werk in Duitsland. Moreel schuurde dat en het werk werd niet al te voortvarend uitgevoerd en zelfs een enkele keer gesaboteerd. Maar dat is de enige positieve uitzondering op het zichtbare en onzichtbare leed dat maritiem Vlissingen trof.

Al in 1939 werd de vaart op Engeland door de Stoomvaart Maatschappij Zeeland (SMZ) gestaakt. Hotel Britannia werd gesloten en stond te koop. Een deel van het personeel werd ontslagen. Bij het uitbreken van de oorlog in mei '40 werden de kantoorgebouwen van de SMZ vernield en men kreeg de opdracht om de vier schepen in Engeland in veiligheid te brengen. Het vijfde schip kwam bij Hoek van Holland onder vuur te liggen, strandde en brak later in tweeën. De bemanning liet vrouw en kinderen in Vlissingen achter zonder enig zicht op de toekomst. De haven was raak getroffen door Duitse bombardementen; schepen en wrakken konden niet of nauwelijks gelicht worden. Hetzelfde lot trof de marine en de schepen van de Provinciale

Stoomboot Dienst (PSD). Veel mensen raakten werkloos en vertrokken naar elders wegens gebrek aan een spoedig herstel.

De visserij leek gespaard. Vis is immers voedsel waar altijd behoefte aan is. De schuitjes konden dan ook in de Koopmanshaven blijven liggen maar de vangstlokatie werden zo beperkt dat er alleen nog maar droog brood was te verdienen. Alleen een stukje van de Oosterschelde en Westerschelde mocht worden bevist, alsmede de geul langs de kust van Vlissingen tot Westkapelle. Duitse marine zorgde voor bewaking om ontsnappen naar Engeland onmogelijk te maken. Naarmate de oorlog vorderde nam het risico van mijnen toe en werden schepen ook gevorderd door de Duitsers.

Koopvaardij families in Vlissingen leefden jaren in spanning en onzekerheid over hun vader, zoon, broer die dienst moesten blijven doen op de schepen die werden ingeschakeld bij de gevaarlijke bevoorrading van mensen en het vervoer van goederen en munitie over zee. Het duurde vaak jaren tot men een teken van leven ontving via het Rode Kruis en soms hoorde men helemaal niets. Aanvankelijk ontbrak ook enig inkomen. Later werd daarin voorzien door het Zeeliedenfonds. Omdat de man in het gezinsleven ontbrak werd er nogal eens ingewoond bij familie met als voordeel dat een zeemannsvrouw er niet alleen voorstond.

Ontsnapt

Een bijzondere categorie in maritiem Vlissingen vormt al vanouds het Loodswezen. Alle loodsen, machinisten en dekpersoneel van het Loodswezen in Vlissingen waren op slag brodeloos. Als ze aan boord waren van loodsbotten die naar Engeland waren ontkomen, kwamen de meesten bij de marine terecht. Of bij de Royal Navy. Voor de achterblijvers thuis betekende dit jaren van onzekerheid en zorgen om het dagelijks leven. In *De Nederlandse Loods in de Tweede Wereldoorlog* (uitgave in 2007) schrijft de Vlissingse loods Doeke Roos sr. de geschiedenis van de loodsen. Merkwaardig genoeg komen de overige bemanningsleden, matrozen, stokers en dekpersoneel daar niet in voor. De Vlissingse loods Gerard de Hondt (1911) is een goed voorbeeld hoe het de loodsen kon vergaan. De start van zijn loopbaan is voor Vlissingers erg herkenbaar. Hij doorloopt de Zeevaartschool in Vlissingen en valt zoals zo vaak voor een Vlissingse schone (Tine 1916). Na een paar jaar als stuurman gevaren te hebben wordt hij aangenomen als loods kwekeling. Bij het uitbreken van de oorlog in mei 1940 bevindt Gerard zich toevallig aan boord van Loodsboot no.9. Op 17 mei besluit de schipper spontaan naar Engeland te varen. Ook andere

loodsboten stomen op naar Engeland. In Engeland aangekomen wordt duidelijk dat ze voorlopig niet terug kunnen keren naar bezet Nederland. Het gevolg: 94 werknemers van het Vlisssingse Loodswezen staan volstrekt onvoorbereid in Engeland zonder enige uitrusting. De Engelse Marine schiet te hulp door hen van het broodnodige te voorzien. De Nederlandse regering in ballingschap voert op 6 juni 1940 de 'vaarplicht' in. De burger loodsen zijn vanaf nu ongetrainde frontsoldaten op zee. Hun taak wordt een levensgevaarlijke en zij moeten varen. In de loop van 1940 wordt Gerard naar Londen geroepen en ingedeeld bij Shipping. Op 29 Augustus vertrekt hij van Liverpool als derde stuurman aan boord van de *Volendam* van de Holland Amerika Lijn. Aan boord zijn 320 kinderen uit Engeland die naar veilig Canada worden geëvacueerd. Het konvooi bestaat uit meerdere schepen. De kinderen zijn bij het vertrek gelukkig geoefend in een zogenaamde sloepenrol. Na een paar dagen wordt het schip in donker en met windkracht 8 getorpedeerd. De oefening met de sloepenrol heeft als resultaat dat de kinderen niet in paniek raken, hun zwemvesten aandoen en gedisciplineerd in de sloepen stappen. In enkele sloepen zijn kinderen gaan zingen *Roll on the Barrel* en *There will always be an England*. De andere sloepen nemen het over. Gerard heeft de leiding over een van de drie sloepen. De kinderen blijven zingen en Gerard zingt mee. Enige tijd later kunnen ze veilig aan boord worden genomen van de drie schepen uit het konvooi die op hun noodsignalen zijn afgekomen. Alle 879 op een na hebben het overleefd. Allen worden teruggevaren naar Engeland. In een interview in 2004 door zijn vrouw Tine voor Omroep Zeeland vertelt zij dat Gerard wel eens huilde als hij dat liedje hoorde.

Het is niet bekend op welke wijze en wanneer Gerard aan de andere kant van de Atlantische Oceaan is terecht gekomen. Dan beginnen jarenlange omzwervingen op KNSM-schepen in Noord-, Midden en Zuid-Amerika. Op Curaçao vindt hij een voorlopig 'tweede thuis' bij een nicht. Ook in New York heeft hij familie waar hij nooit eerder contact mee heeft gehad, maar die hem opneemt als hij in New York moet zijn.

Brieven

Aan deze familie De Hondt schrijft hij regelmatig lange brieven die bewaard zijn gebleven, waardoor we nu weten hoe zijn oorlogsjaren waren. Uit de databank van de Stichting Koopvaardijpersoneel blijkt dat hij behalve op de Loodsboot *no.9* en de *Volendam* op acht verschillende schepen waarvan zeven van de KNSM, als stuurman gevaren heeft. Nadat Japan in de oorlog werd betrokken waren het allen gevaarlijke routes. In 1943 kon hij op kosten van de KNSM zijn tweede stuurmansrang halen op de Zeevaartschool in Bronxville, New York. Het

varen gaat verder zonder enig briefcontact met zijn vrouw of ouders. Zelf kan hij wel schrijven, echter zonder plaatsbepaling en weinig inhoudelijks over zijn werk. In die brieven spreekt hij zijn vrouw moed in. Totdat de oorlog met Japan uitbreekt. Dan blijft alleen een enkel telegram via het Rode Kruis over.

De Westerschelde roept

Begin 1944 worden alle Scheldeloodsen die nog in leven zijn naar Engeland gehaald. Zij moeten klaar staan om de Westerschelde weer bevaarbaar te maken en betonning leggen zodra de Westerschelde bevrijd is. In Londen wordt een kantoor voor het Loodsbestuur ingericht waar Gerard een kantoorfunctie krijgt. Hij wordt marineofficier met de rang van luitenant-ter-zee en krijgt een marine uitrusting met een voorschot van 100 Pounds. Op 15 November 1944 vliegt hij via Brussel richting huis. In Antwerpen hoort hij dat zijn vrouw nu in Middelburg als evacu   is ondergebracht. Zijn marinecommandant en hij spreken af dat de commandant een eerste inspectie houdt in Zeeuws-Vlaanderen en hij de andere kant van de Westerschelde voor zijn rekening neemt. Zo staat hij onaangekondigd bij zijn vrouw in Middelburg op de stoep. Gerard kwam erachter dat hij voor zijn werk niet alleen een fiets nodig had maar ook een bootje, want Vlissingen en het grootste deel van Walcheren staat onder water.

Maar het werk dat hem wacht is complex en gevaarlijk. Gelukkig slagen de loodsens in Vlissingen erin op 24 November het eerste Liberty schip ongedeerd in de haven van Antwerpen te krijgen. Een operatie die voor het zover was duizenden gesneuvelden militairen heeft gekost en de stad Vlissingen tot een grote puinhoop heeft gemaakt.

De carrière van Gerard de Hondt verloopt voorspoedig en in 1954 wordt hij Commissaris van het Loodswezen in Vlissingen. Op 27 september 1964 overlijdt hij plotseling aan een hartaanval. De stressvolle oorlogsjaren hebben er ongetwijfeld aan bijgedragen.

Zijn vrouw Tine en zijn beide dochters hebben er lang niet over kunnen praten. Tine werkt echter mee aan een interview van Omroep Zeeland in 2004. De brieven van Gerard die inzicht bieden aan zijn oorlogsjaren zijn echter pas onlangs opnieuw gelezen.

DE BEVRIJDING

In september 1944 werd de spanning voelbaar over de naderende bevrijding. Vooral in Zuid Nederland. Op 5 september brak 'Dolle Dinsdag' uit en velen dachten dat ze in een vloek en een zucht van de Duitsers bevrijd zouden zijn. Het bleek een vergissing, maar in Zeeland wist men wel dat de bevrijders de landsgrens in Zeeuws-Vlaanderen hadden bereikt. Toen even later de dijken bij Westkapelle en De Nolle bij Vlissingen werden stuk gebombardeerd nam de spanning zienderogen toe. Het geringe aantal personen dat nog in Vlissingen woonde nam hierdoor nog verder af. Het water stroomde elke dag een beetje verder de stad in. Men was vooral bezig zoveel mogelijk spullen droog te houden. Maar voorbij de Singel kwam het water niet.

In die weken werden een twaalftal Nederlandse commando's naar De Haan aan de Belgische kust gedirigeerd. Daar kregen ze een schaalmodel van Vlissingen te zien met de opdracht de stad met zijn straten en steegjes goed in hen op te nemen. Zij bleven niet als Nederlandse eenheid bij elkaar maar werden over de verschillende pelotons verdeeld om als gids, zo mogelijke samen met Vlissingse verzetsmensen, tijdens de gevechten de weg te wijzen. Daar kregen ze van de Vlissingse politie inspecteur Nahuijs uitgelegd hoe Vlissingen geografisch in elkaar zat en waar de Duitsers verdedigingswerken hadden gebouwd. Nahuijs was erin geslaagd op eigen initiatief de Westerschelde over te steken en was door de geallieerden als 'chef gids' in de rang van kapitein toegevoegd aan de geallieerde bevelhebber.

Op woensdag 1 november is het dan zover. Precies op tijd vertrekt het No. 4 Commando (550 man) onder leiding van Kolonel Dawson in twee series. In zijn gezelschap bevindt zich de enige Nederlandse officier Luitenant de Ruiter. Omdat het weer te slecht is voor een bombardement van de luchtmacht wordt een uur voor de landing een gigantisch artillerievuur geopend door de Canadezen vanaf de Vlaamse kust¹. (Voor de Canadezen is deze artillerieaanval de grootste uit hun geschiedenis tot op de dag van vandaag). Wat er nog over is van de stad wordt die nacht kapotgeschoten. Een onverwacht voordeel is dat de Oranjemolen fel afsteekt tegen de brandende gebouwen en deze vormt hierdoor een perfect baken voor de landingsboten.

¹ Toen de balans werd opgemaakt bleek dat in Vlissingen van de 6220 woningen in 1940 er 1381 totaal verwoest waren terwijl de rest zwaar of minder zwaar waren beschadigd. Slechts 1 huis werd niet getroffen. Vergelijking per aantal inwoners: Middelburg 3,3, Rotterdam 4,5, Den Helder 4,6 en Vlissingen 5,7 op iedere 100 inwoners verloren hun huis.

Het verrassingsaspect van de landing is een groot succes. Als de beschieting mindert klauteren de commando's van de Britse kapitein Rewcastle het slikstrandje en de dijkhelling op. De Nederlandse commando, hospik korporaal Willem (Bill) de Liefde, heeft tot taak met een groene lamp de landingsplaats te markeren. Dan begint ineens een 20 mm kanon van de Duitsers te schieten maar zonder succes. Verder wordt er niet geschoten. Wat het meeste tegenzit zijn de talrijke versperringen. Ze zijn spiegelglad en bedekt met zeewier en er zijn projectielen aan bevestigd. Na enige tijd beginnen de Duitsers te schieten. Bij de landing dragen de commando's helmen maar zodra ze aan land zijn gooien ze die weg en worden de groene baretten opgezet. Spoedig daarna horen zij: 'Gott im Himmel, da sind die Kommandos!'

Binnen een minuut zijn de mannen van het tweede vaartuig aan land. Ze gaan regelrecht op het prikkeldraad af, knippen een gat, brengen een wit lint aan, halen Duitsers uit hun schuttersputjes, waar ze nog met het hoofd omlaag zitten vanwege het artillerie-inferno. Achter hen beginnen 'sappers' (genisten) het landingsstrandje te zuiveren.

Terwijl de militairen zich voorbereiden op hun aanval op 'Festung Vlissingen' zitten de 2500 Vlissingers die in hun stad gebleven zijn in angstige spanning op wat er gebeuren gaat. De gigantische artilleriebeschietingen tussen 4 en 5 uur op 1 November zorgt ervoor dat iedereen zijn schuilplaats opzoekt. De meesten zijn in de stad gebleven om de nuts- en voedselvoorzieningen draaiend te houden. Een enkeling, actief voor bijvoorbeeld Lucht Beschermingsdienst, Brandweer of Rode Kruis wordt al tijdens het artilleriebombardement gewaar dat er iets uitzonderlijks plaatsvindt. Mevrouw Van de Linde van de bakker in de Walstraat is om veiligheidsredenen in het huis van de vertrokken burens getrokken, terwijl haar man in de bakkerij zoals gewoonlijk aan het werk is. Onverwacht stappen 's avonds op 31 oktober 2 Duitse militairen binnen die hen komen waarschuwen het huis te verlaten omdat op de scheepshelling de '214' (*Willem Ruys*) de lucht in zal gaan. Maar de bakker zegt nuchter zijn huis niet weer te verlaten. De onrust zit de bakkersvrouw kennelijk in haar lijf want ze gaat die nacht niet slapen maar kijkt regelmatig de Walstraat in. Bakker Van de Linde gelooft het wel en gaat om een uur of drie toch maar slapen. Nog geen half uur later barst de hel los en ze vluchten naar een kast onder de trap. Om een uur of half zeven horen ze huizen in de buurt instorten. Bakkerij de Klok van Salome, op de hoek stort in. Omdat de beschietingen luwen wagen ze het te gaan kijken bij buurman slager De Badts of er plaats is in zijn ruime kelder. Ze kijken ervan op: er zitten wel 80 personen te schuilen.

Ze stappen voorzichtig naar buiten en horen: *Go in, very dangerous here.* Ze staan even te parlevinken tot er een Engelse officier naar hen toekomt: *Lieve God, De Badts en Van der Linde, zijn jullie hier nog?* Ze kijken vreemd op totdat de officier zegt *Kennen jullie inspecteur Nahuys niet meer?* Ja hoor, het is de Vlissingse politie-inspecteur die al enkele maanden ‘zoek’ was en hij wordt vergezeld door een twintigtal soldaten en de Vlissingse gids Rekkers. Ze zijn via de zijstraatjes op weg naar het Betje Wolffplein.

De heer Korteweg in de Paul Krugerstraat gaat op onderzoek nadat hij grote brokstukken van het buurhuis op straat ziet liggen. De zes personen die daar verblijven zijn allen zeer overstuur omdat een van hen door een granaatscherf in het bovenbeen is geraakt. Het lukt hem met behulp van zijn zoon en een Rode Kruisman na veel moeite de gewonde op een brancard richting het St. Jozefziekenhuis te krijgen.

De bedden van de familie Tuynman staan voor de veiligheid bij de familie Willemse op Nieuwendijk 6, ook de familie Van Boven komt daar heen. Tijdens de beschieting zitten ze in de kelder tegen de muur op stoelen en banken. Meestal zwijgend en luisterend naar het geweld van de ontploffende granaten. Ongeveer half zeven houdt het tumult op en Tuynman kruipt naar een matras voor het kelderraampje en kijkt naar buiten om te zien of hij iets kan ontdekken. De straat hangt in een dichte mist van stof. Vaag tekenen zich de contouren van de huizen af. De straat ligt bezaaid met puin en is onbegaanbaar. Dan ziet hij voor het raampje twee benen van een onzichtbare man lopen. Even later ziet hij een man in een vreemd camouflagepak in het portiek van Hollebrandse. Hij bestudeert een kaart en geeft met handgebaren tekens aan militairen die hij niet kan zien. Maar kort daarna verschijnen er meer van deze vreemd geüniformeerde mannen die van portiek naar portiek rennen. Om een uur of zeven waagt Tuynman zich naar buiten. Hij ziet dat zijn huis, weliswaar zwaar beschadigd, er nog staat.

Sjef Speckens van Bakkerij Speckens gaat na het afzwakken van het bombardement toch even buiten kijken. Twee huizen in de Coosje Buskenstraat staan in brand. Als hij de Walstraat inkijkt ziet hij een groep militairen aankomen. Eerst denkt hij aan Duitsers, maar het blijken Britten met een Nederlandse gids. Ze schreeuwden: *Ga snel naar binnen. Veel te gevaarlijk.* Bij het Betje Wolffplein houden ze halt en installeren zich binnen en buiten zijn woning. In de huiskamer en de slaapkamers boven steken geweren en mitrailleurs naar buiten. Speckens hoort tot zijn verbazing vanuit de woning van

buurman slager De Visser klassieke pianomuziek klinken. Het blijkt een Britse militair te zijn die de verleiding even te spelen kennelijk niet kan weerstaan. Sjef Speckens vertelt:

We helpen de geallieerden met alles waartoe we in staat zijn. Een gedeelte van de kelder is bezet door de Commando's, een ander gedeelte is voor ons. We hebben nu Fransen, Engelsen en Schotten in huis. In de bakkerij hadden we vanmiddag juist ons baksel klaar toen een mortiergranaat, net op de plaats waar gewerkt werd, door de muur sloeg en ontplofte. Ik wilde juist de kelder verlaten en werd door de luchtdruk er weer in geblazen. De pastoor die bij ons schuilde liep een lichte hoofdwond op maar Mickey, ons hulpje werd zwaargewond door een granaatscherf in zijn lies. Hij werd verbonden door de Red Cross man en later via de Bierbrouwerij afgevoerd naar Breskens. We blijven voorlopig in de kelder; er vallen steeds mortiergranaten op ons huis die afgeschoten worden vanuit de Noordstraat en de Gevangentoren.

Mevrouw Van der Linde besluit tegen half negen dat het tijd is om weer naar binnen te gaan. Dat doet ze via de achteringang en als ze naar binnen stapt kijkt ze in de loop van drie revolvers. *Ik zeg hun dat dit mijn huis is en dat ik hier woon. Come in*, en het ijs is gebroken. Een zit aan een seintoestel. Dan realiseer ik me dat we een fles 'Elixer d'Anvers' hebben bewaard voor de bevrijding. Ze gaat de fles boven halen maar een soldaat gaat met haar mee om verassingen te voorkomen. Ze schenkt vier glaasjes in, maar niemand raakt ze aan. Dan zegt de officier: *You first please*. Eigenlijk houdt ze helemaal niet van het spul, maar als ze aan het glaasje nipt, is het ijs gebroken. Daarna is de fles snel leeg. Dan vragen ze nog om warm water want ze willen zich graag scheren en wassen. Dat kan heel goed ter plaatse want er zijn daar zes tafels. Ze toveren ergens droge kleren vandaan.

In de loop van de avond deelt de plaatselijk commandant van de verzetsbeweging, Frans van Sabben, aan het Duitsgezinde hoofd van politie majoor Gasinjet mee dat hij uit zijn functie is ontslagen en zich dient te melden bij de plaatsvervangend gewestelijk commandant van de Ordedienst Jhr. A.F.C. de Casembroot. De Gasinjet zegt dat te zullen doen.

Aan het begin van de avond waagt Tuynman zich verder de Nieuwendijk op. Hij ziet aan de overkant bij de Zeehondenwerf commando's over het terrein sluipen. Zo lang het kan volgt hij de schietpartijen over en weer. Als ze uit het zicht verdwijnen hoort hij geweer- en mitrailleurvuur van alle kanten komen.

Daarom gaat hij weer naar binnen. Als ze even later in de keuken wat zitten te eten horen ze plotseling een vreemd geluid, eentonig en aanhoudend. Ze gaan weer naar buiten en ze zien een vreemde figuur heen en weer lopen. Met een platte pet en een donkergroene geruite rok met kniekousen. In zijn armen houdt hij een vreemd voorwerp waar hij op blaast en er komt een doordringend en onheilspellend soort muziek uit. *Een doedelzakspeler, zegt Marie van Boven, die komt vast uit Schotland, daar spelen ze dat soort muziek.* Als ze verder kijken zien ze groepen soldaten, Schotten, denkt Tuynman die vanaf de Zeilmarkt de Walstraat inlopen. Als ze naar de muzikant willen gaan gebaart een op wacht staande soldaat dat ze binnen moeten blijven. Even later klinken er Duitse machinegeweren en de soldaten in de Walstraat zijn ineens in de huizen verdwenen. Tuynman: *Ook wij maken dat we naar binnen gaan.* De doedelzakspeler gaat rustig door. Als ze de schade op de bovenverdieping willen opnemen zien ze dat een groot stuk van het huis is weggeslagen. Ze kijken zo naar de Schelde waar ze een stroom van allerlei vaartuigen heen en weer zien varen tussen Vlissingen en Breskens. Ze worden vanaf de boulevard onder vuur genomen. Het is moeilijk te zien of er schepen getroffen worden. Hoge waterzuilen nemen het zicht er op weg. De schade aan het huis is enorm maar ze zijn al blij dat het er nog staat. Gelukkig heeft mevrouw Willemse een grote pan erwtensoep op het fornuis staan en gaan ze in de keuken aan tafel eten. Tuynman merkt nu pas dat hij honger heeft. Sinds de vorige avond heeft hij nog niets gegeten behalve een paar stukjes zwieback.

Even later hangt al een rood-wit-blauwe vlag uit het raam bij Dert op Nieuwendijk 31. Dert beklagt zich dat zijn vier geiten in zijn tuin er vandoor zijn en dat het kalf dood ligt met een scherf in zijn kop. Hij vraagt om hulp om het op te halen om het te kunnen slachten maar niemand die daaraan mee wil werken. Verder hebben '*die rotzakken*' de schimmel gestolen die later in de buurt van Uncle Beach wordt gesignaleerd met een Schotse militair die erop zit. Willemsen, Dert en Tuynman lopen richting het Bellamypark maar omdat er nog volop geschoten wordt gaan ze terug. In de richting van de Gravenstraat komen ze veel militairen tegen. Soms ook een groepje gevangenen. Er is hier veel te zien en te beleven. De soldaten zijn vriendelijk, ze lachen en knikken hen toe maar ze beduiden ook dat ze weg moeten gaan. '*Gevaarlijk*' zegt Dert, die van alle markten thuis is en een aardig mondje Engels spreekt. '*We gaan terug*'. Verderop is er iets te doen. In een bankgebouw worden Mofmen binnengebracht. Ze gaan kijken maar mogen niet naar binnen van de Binnenlandse Strijdkrachten. Op weg naar huis vliegen kogels langs hen heen en ketsen af tegen de muur. De heer Dert, die aan een stuk door kletst, is plotseling stil en Tuynman en Willemsen zien bloed op zijn wang. Een ogenblik

later heeft een grote Engelse Rode Kruisman met een snorretje hem in zijn bekende jas gepakt en draagt hij hem letterlijk het bankgebouw binnen. Willemsen en Tuynman vluchten het bankgebouw in en wachten af wat er gaat gebeuren. Na een minuut of tien komen de heer Dert en de lange Brit naar buiten. Dert heeft nu een verband op zijn wang met een grote prop watten eronder.

Thuis aangekomen zien ze dat de Schotten onder vuur lijken te liggen ter hoogte van de sigarenwinkel Van der Meulen in de Walstraat. Dat schiet niet op! Er worden scherpe knallen gehoord van het berggeschut dat probeert de sluipschutters uit de kranen te schieten. Even later komt Wim Jongepier binnengelopen. Hij vertelt dat hij het somber inziet en probeert naar Uncle Beach te komen om naar Breskens te vluchten. *Er is ook een landing in Westkapelle geweest en veel is daar fout gegaan en veel materiaal is verloren. Alles wijst erop dat het fout gaat en we weer een luchtbombardement kunnen verwachten.* Hij probeert de anderen over te halen met hem mee te gaan. Er wordt besloten hier toch te blijven en de gebeurtenissen af te wachten.

Op Uncle Beach probeert men de stroom vluchtelingen te verwerken. De laatste vluchtelingen die mee kunnen, vertrekken en de overige gaan weer richting stad.

Sergeant Van Gelderen werd samen met Commando L. Persoon, beide van de Nederlandse sectie No. 10 Commando, ingedeeld bij de staf van het Franse onderdeel van de 4^e Commando onder bevel van de Franse Majoor Kieffer. *Een prachtvent, een vader voor zijn mensen.* Deze officier was ook op D Day geland met zijn eenheid en had al een grote reputatie opgebouwd. (Zie ook de film The Longest Day).

Van Gelderen werd duidelijk gemaakt dat er *geen weg terug* zou zijn. Direct na de landing zullen de boten terugvaren naar Breskens. Persoon zegt nog nooit zo bang geweest te zijn als in de boot op weg naar Uncle Beach. *Voor het eerst heb ik mijn handen gevouwen en God aangeroepen. De boot zat stampvol en voor mij was eigenlijk geen plaats meer en daardoor stak mijn kop er bovenuit. We dreven op het water maar boven ons was ook een zee, maar dan van vuur. Ik landde met de Fransen en ben ze even kwijtgeraakt. Na de landing heb ik niet meer gebeden, daar was geen tijd voor en ik was er doorheen.*

Een kwartier later komt de tweede aanvalsgolf aan land, zonder verliezen. De ene troep begint met de aanval op de oude Arsenaalkazerne en de daarbij gelegen steunpunten. De andere troep baant zich een weg naar de binnenstad.

Zij stuiten daarbij op een 50 mm kanon dat de oostelijke kant van Uncle Beach bestrijkt. Een sectie valt dit aan en ze veroveren het met gevangenneming van 26 soldaten waaronder de compagniescommandant van de hele sector. Hierna gaat het van bunker tot bunker, gesteund door het zojuist veroverde 50 mm kanon. De andere sectie zuivert het gebied meer landinwaarts. Op de Oranjemolen blijken zich twee sluipschutters geposteed te hebben, die erg schadelijk zijn. Ze worden uitgeschakeld. Tegen die tijd zijn de Duitsers uit hun 'verdooving' geraakt en ontstaan bittere gevechten.

De derde en laatste aanvalsgolf komt onder zwaar vuur aan land met slechts lichte verliezen. Een boot met zwaar materiaal vaart echter op een paal en zinkt langzaam weg. Maar alle uitrusting wordt gered en daarna gedroogd en schoongemaakt op de dijk terwijl men onder vuur ligt. Tegen 7 uur is het lossen gereed en begint het licht te worden. Van de Nederlanders zijn de korporaals Baggerman en Bothe licht gewond. Sergeant Kruit heeft een granaatscherf in zijn hand gekregen maar hij blijft actief door de Duitse gevangenen te bewaken.

Met No.4 Commando keerde ook inspecteur Nahyuis terug in Vlissingen, zij het in uniform. *De eerste die mij herkende was de heer Aarnoutse, chef van de Albert Heijn op de Kleine Markt. Even later kwam ik dokter Jens tegen die mijn hulp vroeg voor een gewonde makker.*

Troop 2 is na de verovering van het 50 mm kanon verder in oostelijke richting getrokken en heeft het Eiland en de haven daar gezuiverd. Alleen een laatste eenheid op de havendam van de Buitenhaven handhaaft zich en bezorgt daarmee de landingstroepen veel last.

Troop 3 is als eerste de stad ingetrokken. Op het Bellamypark is zware tegenstand en men moet via Boulevard de Ruyter de Bomvrije zien te bereiken. Troop 4 en 5 (de Franse eenheid) vechten soms een-man-tegen-man gevecht uit in de richting van het Betje Wolfplein. De tegenstand is heftig, vooral van de sluipschutters. De verzetsman Priester komt in het Groenewoud een Franse eenheid tegen. Ze zijn op weg naar de Bomvrije. Het Bellamypark is echter een obstakel. Hij doet z'n orde dienstband om en loopt circa 40 meter voor hen uit van Groenewoud, Branderijstraat, Kerkstraat over het Bellamypark. Aan het begin van de Breestraat kun je de Bomvrije zien liggen maar ze worden beschoten.

Een verkenning maakt duidelijk dat er veel Duitsers zitten, met veel mitrailleurvuur. Troop 3 gaat tot de aanval over maar krijgt in de middag bevel

de posities te consolideren. Ze hebben ongeveer de helft van het gevechtsterrein in handen.

De moeilijkste opdracht is echter terecht gekomen bij de Franse Troop 6, de verovering van het Betje Wolfplein, Nahuijs is hun gids. Tot aan het postkantoor gaat het goed. Dan stuiten zij op een groep Duitsers. Na hevige gevechten worden 50 man krijgsgevangen gemaakt en afgevoerd naar Uncle Beach. Maar eerst moet nog een fanatieke Duitse officier met elf man worden uitgeschakeld. Aangekomen bij het Betje Wolfplein wordt dit veroverd en de troepen richten zich ter verdediging in. Het doorgetrokken gebied zit echter vol met sluipschutters, vooral in de kranen van de Schelde. Ze kunnen niet verder de Badhuisstraat in.

Om 07.25 uur zijn ook de eerste eenheden van het 4^e Bataljon van de Schotse 52d Lowland Division, en daarna het 5^e Bataljon Kings Own Scottish Borderers (KSOB) onder hevig vuur geland. Een landingsvaartuig wordt getroffen en gaat ten onder met 26 man. Bij de landing zijn de radio's verloren gegaan en de eenheden hebben geen contact met elkaar. Totaal vier landingsboten zijn verloren gegaan. Er is dringend artilleriesteun nodig. Om 09.00 uur slaagt men erin bij de Gravestraat een bataljonshoofdkwartier te vestigen, terwijl de soldaten moeizaam oprukken, van huis tot huis. De eerste drie compagnieën trekken de straten van Vlissingen in waar ze het zwaar te verduren krijgen door groepjes Duitsers die zich hardnekkig verdedigen. Tot hun schrik en verbijstering ontdekken de Schotten dat in deze hel nog Vlissingers wonen. Burgers met een band om hun arm komen bij het bataljonscommando binnen rennen om vijandelijke posities door te geven. Een vrouw van middelbare leeftijd loopt met een kruiwagen met daarop een zwart-wit kalf door de Gravestraat. Een jong meisje, op de tweede verdieping van een woonhuis, veegt het raamkozijn met een handvegetje schoon. Tijdens elke vuurpauze proberen burgers in de buurt van Uncle Beach te komen. Moeders met kinderen aan hun rok verschijnen op de hoeken van de straten. De lucht is inmiddels blauw geworden en de jachtbommenwerpers doen wat zij kunnen. Een van de batterijen op de punt van de haven, waar een witte vlag was gehesen, is weer gaan vuren. Het 5^e Bataljon KOSB vraagt om gidsen.

Sergeant Van Gelderen van het 4e Commando heeft in een hofje bij de Beursstraat zijn hoofdkwartier ingericht. Een jong echtpaar dat in de poortwoning van het hofje woont wordt door een commando naar de landingsplaats gebracht om naar Breskens te worden overgezet. Maar de

belangrijkste taak van de commando's is om een weerstandsnest in de kazematten uit te schakelen. Juist toen zij tot de aanval over wilden gaan, kwam een man met een witte vlag tevoorschijn. Majoor Kieffer stuurde Sgt. Van Gelderen erop af en gaf opdracht de man op te halen. Nadat deze gezegd had dat alle Duitsers daar zich wilden overgeven werden maar liefst 46 man gevangengenomen en naar Uncle Beach afgevoerd. Maar ook daar werd veel last ondervonden van de sluipschutters in de kranen van de Schelde. Eerst nadat berggeschut opgesteld kon worden, werden er een aantal uitgeschakeld en werd de overlast beduidend minder.

Met de nodige vertraging naderen de Schotten het Betje Wolfplein, waar de commando's zich hebben verschanst. Verder is er geen doorkomen aan, want de zware bunker op de Boulevard tegenover de Coosje Buskenstraat bestrijkt met zijn automatische wapens het gehele gebied.

Nahuijs treft op het oog een rustig Betje Wolffplein aan en steekt dit over. Daar komt hij tot zijn schrik tot de ontdekking dat een bunker op de Kommedijk bomvol Duitsers zit. Als zij naar buiten stormen proberen enkele leden van de Binnenlandse Strijdkrachten aangevuld met enkele commando's hen tegen te houden. Maar met achterlating van enkele doden moeten zij zich weer terugtrekken. De groep Poppe probeert via de ULO in de Coosje Buskenstraat vijandelijke posities te bestoken. Over en weer vallen er slachtoffers. Poppe wordt weggeroepen omdat hij bericht krijgt dat zijn vader dodelijk gewond is geraakt. A.Braam, commandant van een andere groep, neemt het bevel over. De Duitsers verdedigen het Betje Wolffplein echter met hand en tand. Het krijgt de naam: *Hellfire Corner*. Maar ook de groep Braam kwam onder hetzelfde vuur van bovenaan de oprit te liggen als eerder Poppe. Ook zij komen niet verder. Uiteindelijk lukte het Braam zelf wel om de overkant van de straat te bereiken en via de achterkant van de huizen de Paardenstraat te halen. Dan kan hij verslag doen aan de commandant ter plaatse. Tegen de avond wordt geconsolideerd door zowel de Commando's als de Schotten met het vaste voornemen in de ochtend weer aan te vallen. Enkele Schotten verschansen zich in het pand van slager Ko de Visser op de hoek van Coosje Buskenstraat en het Betje Wolfplein. Onder hen ook de lieutenant Malcolm Nisbet die bij de doodsbanke familie De Visser een piano aantreft. Om de spanning te breken speelt hij een stuk op de piano dat ook in de omgeving wordt gehoord. Toen hij de volgende dag de straat over steekt wordt hij dodelijk getroffen door Duits vuur.

Ook 's nachts is het relatief rustig. Wie wel in actie komen zijn drie Nederlandse commando's, Luitenant de Ruiter, Sergeant van der Steen en Korporaal Bothe .

Zij krijgen opdracht de vernietiging van de *Willem Ruys* te voorkomen. Dit drietal weet met behulp van het verzet een 15-tal Duitsers op het Scheldeterrein gevangen te nemen en de gevangenen over te halen mee te werken door het verstrekken van inlichtingen. (NB. Wie wat precies heeft gedaan is nog altijd in nevelen gehuld.) Maar de *Willem Ruys* was gered!

De heer Pot van de Koninklijke Maatschappij de Schelde (KMS) krijgt 's avonds van zijn collega's Cornelisse en Van Oyen te horen dat er zich 14 Duitse soldaten op het terrein bevinden. Zij beiden zijn naar hen toe gegaan, ongewapend en zonder tekenen van de Binnenlandse Strijdkrachten. De Duitsers willen zich overgeven maar dan wel aan een militair. Kapitein Nahuys wordt ingeseind en hij zorgt ervoor dat de gevangenneming ordelijk verloopt. Intussen raken de kelders van de KMS vol. Om 19.45 uur zitten er 25 man in de HCP-post maar in de kelders wel 800 vluchtelingen. De families Lahr en Kruisdijk hebben pap gekookt en iedereen krijgt een kop koffie.

Men wordt ongerust door verhalen dat er weer gebombardeerd zal worden. Cornelisse en Van Oyen zijn weer op de helling geweest en daar wordt geschoten.

Tegen middernacht wordt het geallieerde storingsvuur zo hevig dat ook het St. Jozefziekenhuis in gevaar komt. Aan de geallieerde leiding wordt verzocht het vuur te verleggen en een adempauze in te lassen. Hierdoor kunnen zieken, gewonden en vluchtelingen gezamenlijk achter de Rode Kruisvlag van dokter Jens via het KMS-terrein naar de poort tegenover het postkantoor afgevoerd worden. Daardoor is een groot aantal mensen in veiliger handen.

Om 22.00 uur landt brigadecommandant Mc.Laren op Uncle Beach. Hij vestigt zijn hoofdkwartier in het (oude)Arsenaal. Hij voert het opperbevel van de gehele operatie.

De Schotten van de Kings Own Scottish Borders (KOSB) onder commando van Major Dawson op Uncle Beach moeten bij de landing tot de knieën in de modder maar zonder door een kogel of granaat geraakt te zijn, komen zij aan land. Op hetzelfde moment doen de Duitsers op het Betje Wolfplein een heftige tegenaanval. Met twee compagnieën proberen zij de Walstraat weer binnen te dringen. Zij zijn onder andere uitgerust met vlammenwerpers. Na een kort gevecht wordt de aanval afgeslagen. Franse scherpschutters beletten dat de

Duitse vlammenwerpers in stelling worden gebracht. De grootste mobiele vlammenwerper blijft op het slagveld achter.

Een eindje verderop in de Walstraat is bakker Van der Linde rustig aan het werk. Zijn vrouw en kinderen zijn op advies van de Britten naar de kelder gegaan om de nacht door te brengen. Een Franse commandogroep zit in de winkel van de 'Vijzel' en schiet af en toe richting Badhuisstraat, waar de lijken van de gedode Duitsers nog zijn blijven liggen. Sluipende commando's benutten de dekking van de Scheldemuur tegen de gevaarlijke sluipschutters in de kranen op de werf. Ter hoogte van de winkel van Torbijn, steken zij snel de straat over en verdwijnen in de ravage van de kapotgeschoten winkel. Zij treffen daar kameraden aan waarvan de een ligt te slapen en anderen bezig zijn thee te zetten op een 'vuurblokje'. Er wordt weinig gesproken. In een ander deel van het pand bevinden zich de gewonden waar een dokter bij aanwezig is. Zwaargewonden krijgen een spuit tegen de pijn, anderen liggen te snurken. Ook bij bakker Speckens houden de commando's de Badhuisstaat in de gaten. In de kelder worden spoedoperaties uitgevoerd. Vanuit veel winkels wachten de soldaten op het eerste ochtendlicht.

Naar het kantoor van de Schelde zijn tegen de duizend Vlissingers gevlucht. In het St. Jozefziekenhuis zit het vol met zieken en gewonden. Door artillerievuur wordt flinke schade aangericht. De achterkant van het ziekenhuis raakt in brand. De heer Pot van het hoofdkantoor van De Schelde slaagt erin om via het verzet in contact te komen met het geallieerde commando. Afgesproken wordt dat het vuren een half uur zal worden gestaakt en men de gelegenheid krijgt om de zieken, gewonden en gevluchte burgers af te voeren uit de gevechtszone. Om 05.50 uur stopt de beschieting en begint direct het afvoeren van de zieken en gewonden. Ook laat Pot de mensen in de kelder weten dat ze weg kunnen naar bevrijd gebied. Pot loopt met enkele mensen met een grote witte vlag voorop in optocht door de Van Dishoekstraat, Scheldepoort aan de Aagje Dekenstraat. Over het fabrieksterrein, achter de hellingen langs naar de Scheldepoort Stenen Beer. Onder hen bevindt zich ook de familie Schreurs, waaronder de dan tienjarige Clasien. Vader helpt als vrijwilliger bij de evacuatie. Clasien herinnert zich goed de avontuurlijke tocht over het KMS terrein en de opgestapelde lijken van Duitse soldaten bij het Postkantoor. Bij de Bierbrouwerij De Meijboom aan de Hendrikstraat/Flessenstraat kunnen ze even bijkomen van de spannende voettocht. Daar wachten de Tommies hen op. Schotse en Britse militairen begeleiden verder de optocht. Daarna gaat het naar het (oude) Arsenaal. Daar blijft iedereen drie tot vier nachten. Het is slapen op houten

planken. Clasien vindt het maar vies en de familie Schreurs weet te voorkomen dat ze, net als de rest van de vluchtelingen, getransporteerd worden naar Breskens en overig Zeeuws-Vlaanderen. Na het stoppen van de gevechten, een paar dagen later, keren zij terug naar hun beschadigde huis in de Callenfelsstraat.

Dokter Jens en zijn Rode Kruismannen slagen er nog in om enkele gewonden van het van Nispenplein weg te krijgen om via Uncle Beach naar Zeeuws-Vlaanderen afgevoerd te worden.

Zowel de geallieerden als het plaatselijk verzet houdt die nacht ernstig rekening met een grote tegenaanval van de Duitsers. Maar die blijft tot verrassing uit. Wat wel gebeurt, waardoor de situatie verslechtert, is de opstekende wind in combinatie met springtij. En het artillerievuur wordt niet langer gestopt maar verlegd. Hierdoor komt de verzetsgroep Poppe in grote problemen. Zij zijn op zoek naar aansluiting met de Britten en Schotten in de omgeving van hun uitvalbasis, de melkhandel van Poppe in de Scheldestraat. Zij worden overvallen door het verlegde artillerievuur en het opkomende water. In de garage van Van Fraassen schuilen zij en komen tot hun middel in het water te staan. Als het tegen zessen licht wordt zien ze dat alle huizen, voor zover ze die kunnen zien, doorzeefd zijn met kogels. Zowel de Rijks HBS als de Gereformeerde Kerk en de huizen eromheen, zijn alle zwaar beschadigd. Naar hun mening was deze beschieting zinloos, want er zijn geen militaire stellingen in die omgeving. Bij terugkomst op hun commandopost ziet de groep Poppe dat een gevel van hun pand is weggeblazen. Maar alle bewoners, inclusief een groep Duitse gevangenen hebben het overleefd. Als de Britten even later het pand bezetten worden de gevangenen afgevoerd. Voor hen is de oorlog afgelopen, maar in de stad wordt op meerdere plaatsen als Betje Wolfplein, Coosje Buskensstraat en vooral bij de Naereboutbunker (op de Boulevard tegenover de Coosje Buskenstraat) nog hevig gevochten.

In deze nacht heeft een groep van ongeveer 40 Duitsers zich over het fabrieksterrein verspreid, sommigen als sluipschutter in de kranen. Anderen hebben zich geïnfiltreerd in de geallieerde gebieden. Maar het 4^e bataljon van de KOSB trekt richting het Betje Wolfplein en zuivert de huizen in de straten en zijstraten daarnaartoe, terwijl de Duitsers hevige tegenstand bieden. De inzet van mortieren zorgt voor veel slachtoffers. Een drietal bevelvoerende officieren wordt uitgeschakeld.

Tweede dag: 2 november 1944

In de ochtend van 2 November, de tweede bevrijdingsdag, trekken de Schotten verder door de stad om vooral te zoeken naar de schuilplaatsen van sluipschutters. Vanaf dat moment mogen de verzetsmensen niet meer aan directe acties meedoen. Brigadecommandant Mc.Laren vindt het risico te groot voor mensen zonder militaire training. Wel blijven ze actief bij het bewaken en afvoeren van gevangengenomen Duitsers en bij het controleren op sluipschutters in leegstaande panden. Dokter Jens heeft intussen een noodhospitaaltje ingericht in de garage van Van de Heuvel direct achter het postkantoor. Hij doet een beroep op de heer Pot van de Schelde om de keuken van de scheepswerf te mogen gebruiken om eten klaar te maken voor de zieken en gewonden. Nadat de keuken geopend is blijkt het koken toch niet uitvoerbaar want dat deel van de werf ligt nog onder vuur van sluipschutters, die vooral in de kranen zitten.

Luitenant Walker is het eerste slachtoffer van het bataljon. Bij het zoeken naar een geschikt onderkomen voor een paar van zijn mannen op de verdieping van de kazerne wordt hij gedood. De kogel is afgevuurd vanuit een geheime schuilplaats die moeilijk te traceren is.

Het Betje Wolfplein blijft nog steeds onder controle van de Duitsers. Vanaf de Badhuisstraat wordt de toegang van het plein onmogelijk gemaakt door een mitrailleurpost op de hoek van de Kommedijk en de Glacisstraat. Zelfs het weghalen van lijken die er al van de vorige dag liggen, wordt gelijk bestraft met mitrailleurvuur. Ook Rode Kruismannen, met hun vlag voorop, moeten zich plat laten vallen zodra zij het Betje Wolfplein oversteken. Ook wordt gevuurd vanuit de bunker bovenaan de Boulevard.

Wat militairen niet lukt, lukt 'burger' Korteweg kennelijk wel. Hij is op zoek naar vervangende woonruimte nadat zijn woning in de Paul Krugerstraat vernield is. Hij bereikt de Walstraat en blijkt met zijn gezin bij kennissen terecht te kunnen in hun kelder. Op zijn tocht door de bevrijde binnenstad ontmoet hij enkele franssprekende bevrijders. Zij zijn op zoek naar de Duitse opzichter van het postkantoor. De man wordt gezocht wegens oorlogsmisdaden, en niet gevonden. De geallieerden waren kennelijk goed op de hoogte.

Bij Bakker Speckens moeten de gewonden geëvacueerd worden naar de bierbrouwerij. Met de gewonde bakkersknecht Mickey op een brancard lukt het Sjef Speckens samen met anderen de bierbrouwerij te bereiken. Als ze daar aankomen blijkt het gebouw al vol te zijn. Ze worden doorgestuurd naar een

magazijn van De Schelde op het Eiland. Dat is 100 meter van de landingsplaats Uncle Beach waar zij zicht hebben op het komen en gaan van tanks en landingsboten. Later volgt transport van Mickey via Breskens naar overig Zeeuws en Belgisch Vlaanderen.

Mevrouw Van der Linden gaat 's ochtends weer terug naar haar huis in de Walstraat. De Britten met hun zendapparaat zijn er nog steeds. Ze hebben zich tegoed gedaan aan eieren en een blik ham. De regel is dat zij zijn aangewezen op hun noodrantsoen en verder alles wat ze kunnen vinden. Je boft dus als je bij een bakker belandt.

Met schrik denkt ze aan haar juwelenkistje. Ze haast zich naar boven maar gelukkig is alles er nog. Dan wordt er bij haar burens een noodhospitaaltje ingericht. In een mum van tijd liggen er tientallen gewonden en wordt aan haar gevraagd water te koken. Eerst vindt ze het vreselijk eng tussen al die gewonden te zijn maar even later is ze eraan gewend. *Alles went zeer snel, deze dagen.*

De familie Tuynman op de Nieuwendijk heeft een rustige nacht gehad. 's Morgens staat zoon Louis voor de deur met de familie De Klerk die onderdak zoekt. Louis vertelt dat 's nachts het gebied ten noorden van het Betje Wolfplein hevig is beschoten. Het werd te gevaarlijk om daar te zijn en daarom zijn ze met een grote groep mensen over het Scheldeterrein naar de binnenstad teruggekeerd. De familie De Klerk gaat in de kelder slapen en dan zien ze Franse commando's voorbijlopen. Tuynman spreekt een klein mondje Frans en ze halen wat flessen wijn uit de kelder. De commando's schrijven hun naam en adres in een schoolschriftje dat in het kantoortje ligt en ze genieten van de wijn. Tien flessen worden 'soldaat gemaakt'. Zoon Louis moet 's middags weer dienstdoen. De heer Dert gaat zich melden bij de Binnenlandse Strijdkrachten.

Om de situatie van het vastgelopen front bij het Betje Wolfplein op te kunnen lossen moet in ieder geval de bunker bovenaan de Coosje Buskenstraat veroverd worden. Er wordt luchtsteun ingezet.

Luitenant de Ruiter vertelt: *Ik zie ze aankomen van heel hoog. Plotseling is het of ze even stil staan in de lucht. Op dat moment vuren ze hun raketten af. De raketten gaan sneller dan de vliegtuigen en dan lijkt het alsof ze hun vaart even inhouden. Daarna trekken ze weer snel omhoog. Het gieren van de jachtbommenwerpers (Jabos) en het dreunen van de inslaande raketten veroorzaken een hels lawaai. Het effect, ook op de toeschouwers, is enorm.*

Direct daarna bestormen de Commando's de huizen op de hoek van de Coosje Buskenstraat. Van tijd tot tijd blijft de bunker toch nog vuren. Een vrijwilliger, sergeant Lavezzi biedt zich aan om springstof aan te brengen in het schietgat van de bunker. Juist op het moment dat hij dat doet gaat de ijzeren deur open en met een witte vlag voorop komen tientallen officieren en manschappen naar buiten. Commando Persoon zegt dat een Duitse kapitein zijn revolver aan hem wilde geven. Hij zegt tegen hem: "Je hoeft voor mij je handen niet op je achterhoofd te leggen, wij zijn geen onmenssen. Die Duitsers zijn toch geen laffe kerels, en daar heb ik respect voor.

Ook op het Eiland (een uithoek van de stad tussen Binnenhaven, de sluizen en de zee) is er taai Duits verzet vanuit een bunker. Drie stormaanvallen zijn mislukt. Als de jachtbommenwerpers hun aanval inzetten op de bunker bij de Coosje Buskenstraat, zien de Duitsers op het Eiland dat ook. Een Engelse inlichtingenofficier die Duits spreekt haalt een truc uit: door een megafoon zegt hij in het Duits dat de vliegtuigen ook voor hen zijn besteld. *Als jullie je binnen 5 minuten overgeven, kan ik ze nog afzeggen.* Het is pure bluf. Ze zijn helemaal niet besteld, maar de witte vlag wordt gehesen en ook dit strategisch belangrijke doel is bereikt.

De compagnieën van de KOSB krijgen veel weerstand te verwerken in de omgeving van het Kanaal door Walcheren, waar immers de weg naar provinciehoofdstad Middelburg langs loopt. Er zijn daar veel bunkers met fanatieke vechtjassen en de weg is met mijnen bezaaid. Ook in de stad is er nog veel weerstand van wanhopige maar goed getrainde Duitse soldaten die blijven vechten, wetende dat vertraging van het gebruik van de Westerschelde door de geallieerden zoveel mogelijk in Duits' voordeel is. Vooral de sluipschutters in de kranen zijn lastig aan te pakken, maar het lukt om ze een voor een met berggeschut uit te schakelen.

Ook in het militaire bestaan gaat soms het 'gewone leven' verder. Luitenant Nisbett wordt op de Noorderbegraafplaats begraven. Het kostte moeite om een geestelijke te vinden die de plechtigheid kon leiden. Ds. Van Voorst Vader is bereid gevonden de dienst te leiden en pastoor Van der Aa is ook aanwezig. In Breskens vergapen de geharde mannen van de KOSB zich aan een kistje met daarin een veel te vroeg geboren baby, die door de nonnen van het Sint Jozefziekenhuis 'aan de overkant' in veiligheid is gebracht.

Krijgsgevangenen die zich verscholen hielden in de huizen van hun Nederlandse vriendinnen worden opgebracht. Ongeschoren, groezelig, vermoeid komen ze voorbij in hun lange flodderjassen. Erachter volgen hun vriendinnen onder luid gejuich van het uitgelaten nog aanwezige publiek.

Er rijden jeeps met Rode Kruisvlaggetjes door de stad en ze halen gedode en gewonde militairen op. In een hoekje achter het postkantoor liggen een paar dode Duitsers grotendeels afgedekt met zeil. De heer Dert komt voorbijgelopen met een dood kalf in een handkar en nog steeds met het verband op zijn gezicht. De O.D haalt 'moffenmeiden' op, waartegen de vader van een van hen heftig, maar tevergeefs, protesteert.

Vlissingers zoals de familie Korteweg bereiden zich op een normale avond voor, al is het in de kelder bij iemand anders. De families Tuynman en Willemse lezen de Engelse kranten die ze ergens te pakken hebben gekregen, ook al zijn ze maanden oud. Ze vergapen zich aan de foto's en de artikelen.

De Commando's krijgen opdracht nadat de belangrijkste doelen op een na gehaald zijn, om een tweede operatie te starten: het verbinden van Commando 4 met Commando 47 en 48 in de duinen richting Zoutelande. Hier gaat de strijd om de zwaar uitgeruste Batterij W.II. Ze consolideren hun posities of dragen die aan de Schotten over. Later op de avond wordt vanwege het slechte weer de opdracht weer ingetrokken.

Wat overblijft is het veroveren van het Duitse hoofdkwartier gevestigd in en rondom het Grand Hotel Britannia. Wat verondersteld werd een kleine operatie te zijn, blijkt echter in de praktijk heel anders uit te pakken. Kolonel Melville krijgt te horen dat er enkele tientallen Duitsers dit hoofdkwartier verdedigen terwijl het in werkelijkheid om meer dan 600 officieren en manschappen gaat, en wel onder bevel van een fanatieke Overste Reinhardt. Op 31 september zijn per touringcar nieuwe Duitse troepen aangekomen die direct beginnen met het versterken van de loopgraven achter het hotel. Het hele terrein is in een fort herschapen. In het hotel worden de negen Nederlandse personeelsleden naar de kelder gestuurd. Gevluchte Duitse militairen die hun post niet langer konden verdedigen worden eveneens in het hotel opgenomen. Ze kunnen even uitrusten, krijgen voedsel en zijn dan weer fit om aan de strijd deel te nemen. Seekommandant Aschmann, bevelvoerder over de Noorzeekust van Hoek van Holland tot aan de Frans grens, bekijkt de aanval over de Westerschelde vanuit zijn luxueuze bunker naast het hotel. Hij twijfelt aan de voor hen goede afloop van de verdediging van het Stutzpunkt Vlissingen. Nog voor de aanval op het

hotel verplaatst hij zijn commando. Aanvankelijk was Veere de bestemming, maar daar kan hij niet meer komen. Het is de taak van overste Reinhardt om met behulp van zijn fanatieke nazi's het hoofdkwartier zo lang mogelijk te verdedigen.

(Later zou blijken dat Aschmann vanwege zijn optreden, wat niet heldhaftig was, door zijn commandant in Utrecht bestraft zou worden. Nog veel later zal blijken dat hij sympathiseerde met de militairen die onder leiding van Claus von Stauffenberg een einde aan het nazibewind wilden maken).

Derde dag: 3 november 1944

Kolonel Melville van de Royal Scots krijgt van de Brigadecommandant Mc.Laren de opdracht Hotel Britannia uit te schakelen. De manschappen moeten zwemvesten dragen. Niet omdat ze daarheen moeten zwemmen maar om te voorkomen dat ze zodra ze gewond raken, zouden verdrinken. De starttijd van de aanval wordt vastgesteld op 03.15 uur. Er zijn geen verkenningen mogelijk en Melville beslist voor alle zekerheid een extra compagnie als reserve achter de hand te houden. Ze vertrekken vanaf de Vissershaven door de Walstraat en de Badhuisstraat. Bij de Watertoren komen ze tot hun schrik onder zowel mitrailleurvuur vanuit de Watertoren te liggen als onder de inslagen van de eigen artillerie in Zeeuws-Vlaanderen. De eerste Schotse slachtoffers vallen maar de zeven Duitsers in de Watertoren worden snel uitgeschakeld. Richting aanvalspunt Vrijdomweg lopen de Schotten eerst tot hun enkels in het water maar snel wordt dat tot aan de knieën en op sommige plekken nog hoger. Helaas blijkt de communicatie niet goed te werken waardoor aan het 'vriendelijk vuur' niet snel een einde kan worden gemaakt. Ook de onderlinge radioverbindingen werken niet of niet goed. Te nat is vaak de oorzaak. Dit bemoeilijkt de strijd in belangrijke mate. De Duitsers in het hotel hebben nu goed in de gaten dat ze worden aangevallen. Met zwaar mitrailleurvuur (Spandau) maken de Duitsers veel slachtoffers. Hoe dichterbij men 'Brit' (Britannia) nadert, hoe hoger het water. Om overeind te blijven worden de langere en kortere mannen in een soort ketting aan elkaar verbonden. Men houdt de man voor zich vast aan de pionierschop. Wapens, munitie en radio's moeten boven het hoofd worden gedragen. Na lang zoeken en aftasten lukt het om in minder diep water te komen. Bij het bereiken van de Vrijdomweg (tegenover Brit) vestigt Kolonel Melville zich in een van de woonhuizen voor zijn hoofdkwartier. De troepen worden van alle kanten aangevallen. De Duitsers

zitten immers op de hooggelegen Boulevard en zitten ook verstopt in de dicht getimmerde huizen links en rechts van het hotel. Een peloton onder leiding van Luitenant Cameron slaagt erin om na de kreet *Up the Royals* een laaggelegen bunker uit te schakelen, waarbij 35 krijgsgevangen worden gemaakt en afgevoerd. Daarna is het mogelijk dekking te vinden bij de steile helling van het boulevardtalud. Ondanks de vele obstakels en versperringen slagen de Royals erin om het hotel binnen te dringen. Vervolgens steken de Duitsers het hotel in brand. Twee officieren die het hotel binnengaan om hun troepen te leiden worden op slag gedood. De strijd is en blijft taai. Overal zitten sluipschutters. Op het dak van het hotel staat een zwaar machinegeweer dat de omgeving bestrijkt. Een netwerk van loopgraven verbindt het hotel en de bunkers. Artilleriesteun is niet mogelijk omdat de eigen troepen op korte afstand met de vijand in gevecht zijn. Het huis van de bataljonscommandant op de Vrijdomweg krijgt een voltreffer. Onder moeilijke omstandigheden moet de bataljonscommandant een ander pand zoeken. De radioverbinding met de brigadecommandant blijft slecht en Melville ziet zich genoodzaakt om zich naar voren te begeven om met Compagniecommandanten te overleggen. De Duitsers zien dit gebeuren en een mitrailleurgroep schakelt hem en zijn beide helpers uit. Melville valt neer in de modder. Zijn officieren en manschappen ontsteken in woede en schakelen Duitsers in de omgeving uit. In het hotel leidt dit tot een nieuw aanvalsplan, waaronder het forceren van een van de ondergrondse bunkers. Als een van de deuren wordt opengebroken blijkt deze kelderschuilplaats vol met Duitsers te zitten waaronder hun Commandant Overste Reinhardt. Luitenant Beveridge zegt: *Waffen nieder, alles ist vorbei*. Overste Reinhardt haalt zijn schouders op en geeft zich over aan een luitenant van de Royal Scots. Er zit niets anders op. Het is 3 november, even over tien, als het hoofd van de bezettingstroepen de strijd opgeeft. Twee uur later is het hotelcomplex gezuiverd. Er zijn 50 gedode Duitsers en ongeveer 600 man worden ter plaatse gevangengenomen. Maar nog niet alles is voorbij. Als overste Reinhardt met zijn stafofficieren wordt weggeleid schreeuwt hij over de boulevard: *Alles ist verloren*. Veel Duitsers die zich verschanst hebben in de loopgraven en de dichtgetimmerde huizen vechten nog even door. Binnen enkele uren komen ze een voor een of in kleine groepjes tevoorschijn en geven zich over.

Het Nederlandse hotelpersoneel heeft in de gaten dat ze uit de kelder moeten zien weg te komen. Een kok rent naar boven maar raakt ernstig gewond. De rest klimt door een raam naar buiten. Ze lopen door een regen van kogels. Directeur Tolhuijzen wordt in de buik getroffen. Timmerman Corre trekt hem in een

betonnen loopgraaf. Een Duits officier verbindt hem maar een uur later sterft hij, met zijn vrouw aan zijn zijde. Mevrouw Tolhuizen weet weg te komen en vlucht naar haar huis in de binnenstad. Niemand heeft haar daarna nog gezien. De overigen slagen erin met de handen hoog weg te komen en door de Tommies worden ze afgevoerd. Buiten het hotel, op de boulevard, proberen jachtbommenwerpers een vierloops Flakopstelling, die recht tegenover de Leeuwentrap staat, tot zwijgen te brengen. De aanval mislukt echter. Grondtroepen die over de Boulevard Bankert en de Kommedijk naderen lukt het wel.

Na het veiligstellen van het voormalige Duitse hoofdkwartier worden de loopgraven richting De Nolle tot aan het gat in de Nollledijk doorzocht en eveneens veiliggesteld. 24 uur later wordt door middel van geschreeuw en gebaren contact gemaakt met het 41^e Commando van de Royal Marines aan de andere kant van het gat in de dijk. Deze eenheden voerden eveneens zeer zware gevechten met veel slachtoffers om de beruchte bunkers in de duinen tussen Vlissingen en Zoutelande uit te schakelen. Tegen de middag beginnen de Duitsers bij batterij W.II zich over te geven. Wanneer de commandant van de gehele batterij zich overgeeft doet hij dat met de volgende woorden: *Als u denkt dat ik een lafaard ben, schiet me dan maar neer*. Het is zijn manier van eerbetoon aan de moed en onweerstaanbaarheid van de Royal Marine-Commando's.

Door de Schotten van zowel 4^e en 5^e Bataljon KOSB en de Royal Scots wordt hevige strijd geleverd om Vlissingen van de Duitse nazi's te bevrijden. De verbindingen waren vanaf het begin een probleem. Maar lance-corporal Cairns bleef met no.18 radiotoestel constant bij zijn compagniescommandant in de voorste linies. De luitenants Cameron en Beveridge toonden buitengewone leiderscapaciteiten. Luitenant Cameron werd door een schot van een sluipschutter in de schedel getroffen maar bleef desondanks op zijn post. Kolonel Melville, de bevelhebber, die gewond in het water moest blijven liggen zonder enige hulp in zijn directe omgeving, bleef zijn bataljon aanmoedigen. De verliezen bij de Schotten tellen twee officieren en 17 man in de lagere rangen gedood en een zwaargewonde officier en zestig in de lagere rangen.

Op het Brigade Hoofdkwartier barst overste Reinhardt in tranen uit en roept opnieuw dat alles verloren is nu de geallieerden zijn onneembaar fort Vlissingen hebben veroverd.

Terwijl om Hotel Britannia hard gevochten wordt en de uitkomst van de strijd nog ongewis is, wordt op de Nieuwendijk de heer Dert waargenomen met een O.D.band om en met een Schmeisser geweer. Hij zegt zojuist betrokken geweest te zijn bij de arrestatie van de Duitse eigenaresse van Hotel Goes op de hoek van het Bellamypark en de Nieuwendijk. Hij heeft daar wat proviand gevonden en mee naar huis genomen. Samen met Barry Spuy, gekleed in het gebruikelijke B.S.-tenue: zwarte Nederlandse helm, regenjas, overall, Duitse koppel met patroontassen en een Duits geweer, loopt Dert die middag patrouille over de Nieuwendijk.

Bakkersvrouw mevrouw Van der Linde is die ochtend in de bakkerij op het moment dat ze de aanzegging krijgt naar het Arsenaal te gaan omdat er 's middags opnieuw gebombardeerd zal worden. Met tegenzin, want er liggen 250 broden te rijzen, lopen ze naar het Arsenaal. Als ze langs het postkantoor komen, zien ze stapels lijken van Duitse militairen liggen. Opgestapeld als klampen hout. Aangekomen bij het Arsenaal zien ze daar ongeveer 2000 Vlissingers liggen in het stof en het vuil. Bakker Van der Linde zegt resoluut: *Hier blijf ik niet. Ik ga terug naar de Walstraat.* Ze spreken officieren aan met de vraag of ze terug mogen. Terwijl ze op antwoord wachten komt er een man met een kruiwagen aanlopen met een melkbus met soep. Voor hun ogen wordt hij door een sluipschutter neergeschoten, valt voorover op zijn kruiwagen en is dood. Even later krijgen ze een papier waarop staat dat ze terug mogen naar de binnenstad en ongeveer 50 mensen sluiten zich bij hen aan. Bakker Van der Linde gaat verder met bakken en na enige tijd staat de bakkerij vol met Britten. Ze komen even uitrusten en ze krijgen wat te eten. Van der Linde vraagt hoe ver Vlissingen nu bevrijd is. Van de aanval op Britannia weten ze immers niets. De Britten zeggen dat ze niet veel vorderingen maken. Britannia is een harde noot, er wordt daar hard gevochten, man tegen man en met hulp van vliegtuigen. Het is die vrijdag een onrustige morgen, soldaten lopen in en uit. De Vlissingers krijgen het benauwende gevoel dat het helemaal niet goed gaat.

De heer Korteweg loopt in de morgen door de binnenstad en is onder de indruk van de enorme schade die de beschietingen hebben aangericht. In alle huizen kun je zo binnenlopen, want er is vrijwel geen enkel huis waar nog een ruit heel is. Grote gaten gapen in de gevels. Dwars door de panlatten van de daken zie je de open lucht. Soldaten slepen matrassen en dekens naar buiten om daarop te kunnen rusten. Zij bivakkeren in open ruimten, soms zijn er planken gespijkerd. Bij een apotheek kruipt hij naar binnen en ziet twee Schotse Rode

Kruissoldaten die rondspeuren. *What are you doing? Looking for bandages*, is het antwoord, en ze verdwijnen weer de straat op. Veel burgers zijn met oranje of de driekleur getooid. In de ochtend krijgen alle aanwezige bewoners die ten westen of noorden van de Walstaat wonen opdracht zich naar de Bierbrouwerij of het Arsenaal te begeven, want die stadsdelen zullen ter ondersteuning van de troepen bij Britannia worden aangevallen door Britse jachtbommenwerpers. Later in de namiddag komt mevrouw Van der Linde de officier tegen die eerder in de scheersalon heeft gezeten en ze vraagt hem hoe het gaat met de strijd: *Langzaam, erg langzaam* zegt hij, *maar als we ons moeten terugtrekken dan nemen we jullie mee*. Ze voelt zich niet zo erg happy met dit antwoord, maar er is niets aan te veranderen. *We moeten het alles meemaken*.

Sjef Speckens krijgt het bevel 's middags direct het Arsenaal te verlaten en weer naar huis te gaan. Toen hij daar aankwam moest hij eerst een Schotse captain toestemming vragen voor hij naar binnen kon. Maar dat ging vlug per radio en daarna kon hij zich opnieuw in de kelder installeren en werd begonnen met te proberen enkele kamers weer bewoonbaar te maken.

De heer Pot van de scheepswerf De Schelde meldt dat baas Groen met twee helpers een brand op de helling met de Hansaboot heeft geblust. Ook hij krijgt te horen dat de omgeving van het Eiland 's middags zal worden aangevallen door jachtbommenwerpers om de laatste Duitse verzetshaarden op te ruimen. Daarom moeten alle vluchtelingen in het (oude) Arsenaal daar weg. Ze vinden onderdak in de Nieuwe Kerk in de Willemstraat. Van de O.D krijgt hij het verzoek zich in verbinding te stellen met de geallieerde bevelhebber om te vragen hoe de toestand in de stad nu is. Onder begeleiding van een Nederlandse officier bereikt hij hen in een bunker onderaan de Oranjedijk. Hij krijgt te horen dat aan de Duitsers een ultimatum is gesteld zich voor 17.00 uur over te geven. Zo niet dan zal na dit tijdstip gebombardeerd worden.

Aansluitend heeft de heer Pot zich in verbinding gesteld met de verzetsmensen Van Sabben, Vader, Priester en Rekkers en hen voorgesteld de fabriek te bewaken. Burgers lopen in en uit en nemen mee wat van hun gading is. De heer Hylkema zal de fabrieksbelangen behartigen totdat de directie weer terug is. De poorten aan de Stenen Beer en de Aagje Dekenstraat worden gesloten en bewaakt. Binnenkomen kan alleen met een pasje of een passeerbriefje dat gestempeld wordt en ingeschreven in een boek. Ook wordt er over het terrein patrouille gelopen. Voedsel kan worden betrokken van de O.D tegen afgifte van bonnen.

De verzetsgroep Poppe brengt enkele gearresteerden op naar het politiebureau. Vervolgens wordt het kantoor van de Amsterdamse Bank in gebruik genomen voor het opsluiten van arrestanten. De O.D. zorgt voor hun voeding.

In de middag vechten de marine commando's zich moeizaam een weg door de duinen bij Dishoek op weg naar de Nolle in Vlissingen. Twee compagnieën van de Schotten proberen naar Middelburg te komen, maar stuiten op hevig vuur vanaf de andere kant van het Kanaal door Walcheren, nabij het Binnenhavengebied en station. Daar wordt fanatiek verdedigd vanuit bunkers, geschutsofstellingen en loopgraven. Jachtbommenwerpers en de eigen artillerie in Zeeuws-Vlaanderen bestookt hen en sommige Duitsers staken diensgevolg de strijd. Maar de meesten willen doorvechten. Het 5^e Bataljon van de KOSB moet zich voorbereiden om ze uit hun schuilplaatsen te moeten 'losbranden'.

De Royal Scots zuiveren, na de verovering van Britannia, de huizen op de Boulevard Evertsen richting de Nolle. Het verzet daar is ongeorganiseerd en dus tijdrovend. Als het gedaan is, moet Luitenant Widdowson de wacht betrekken bij het gat in de dijk, tot de marine-commando's daar verschijnen. Zij zijn door hevige tegenstand behoorlijk vertraagd. Widdowson krijgt de waarschuwing mee dat de marine-commando's, vooral in het donker, op alles schieten wat maar op de vijand zou kunnen lijken.

De mannen van het 4^e Commando keren in de loop van de namiddag terug richting binnenstad. Krijgsgevangenen laden de lijken van hun gesneuvelde kameraden op een bandenwagen. Tegen de muur boven aan de oprit ligt het lichaam van een vrouw, gekleed in een bontmantel. Naast haar ligt een grote tas, vol met geld. De Duitsers leggen haar tussen de lichamen van hun kameraden en voeren haar af. (Waarschijnlijk is dit de vrouw van de directeur van Britannia, Tolhuyzen die immers gekleed in haar bontmantel die ochtend plotseling verdwenen bleek).

Op Nieuwendijk 6, bij de familie Tuynman komen enkele van de medebewoners tussen de middag thuis. Ze hebben hun huis wel kunnen bereiken maar mochten er niet blijven. Wel hebben ze een aantal spullen meegebracht. Maar niet altijd even logisch. Zoon Louis heeft zich ontfermd over een antieke barometer uit het huis van de voormalige NSB-burgemeester, Piet Callenfels.

Het geallieerde commando besluit dat de burgers te veel gevaar lopen in het (oude) Arsenaal en geeft opdracht hen te verplaatsen naar de bierbrouwerij. Voor hen voor wie geen plaats is, is transport naar Breskens onvermijdelijk. Zo komen vele Vlissingers meerdere weken in Zeeuws-Vlaanderen terecht want een 'retourticket' is er niet bij.

Voor de ingang van de bierbrouwerij staan Britse veldkeukens opgesteld waar militairen een opgewarmde blikmaaltijd kunnen afhalen. De burgers kijken met jaloezie naar dit eten. Het eerste vertrek is van noodelektra voorzien en hier houdt een sergeant-majoor de administratie van de doden, gewonden en levenden bij. De B.B.C. meldt dat 'stiff fighting is going on at Flushing'. Een Duitse krijgsgevangen onderofficier die probeert misbruik te maken van de nette Britse opvang van de krijgsgevangenen loopt tegen de lamp bij het regelen van een grote doos sigaretten. Hij wordt uitgelachen door de toekijkende bevolking. De doos met sigaretten wordt onder de burgers verdeeld. Onder hoongelach van de omstanders beweert de Duitser: *Wir haben Ihnen soviel gutes gebracht.*

In een donker vertrek zitten enkele nonnen van het St. Jozefziekenhuis te bidden. Ze moeten zo weer weg want er is in het gebouw zojuist een baby geboren. Een Nederlandse brandweerman vraagt aan een Britse officier of hij de laarzen van een dode Duitser mag hebben want de zijne zijn helemaal kapot gegaan bij het werk. Helaas voor hem was er geen paar bij met de juiste maat. Door de O.D. worden enkele burgers binnengebracht. Wat betekent dat? *Roof uit verlaten huizen.* De commissaris van Politie en de waarnemend burgemeester zitten bij elkaar. De heer Frans van Sabben, chef van de O.D. is nu met het burgerlijk gezag belast.

Door de Walstraat komt een lange stoet Duitse krijgsgevangenen aangelopen. Schotten ernaast. Een officier voorop. De omstanders juichen als de vijanden voorbijkomen. Sommigen officieren worden herkend. Ze kijken verbeterd voor zich uit. De vernedering staat op hun gezichten af te lezen. Aan het einde van de Walstraat verdwijnen ze achter de muur op de Zeilmarkt. Ze slaan rechtsaf, richting Arsenaal. Dan plotseling klinken er schoten, niemand weet waar ze vandaan komen. Iedereen duikt weg tegen de muren van de huizen waarvoor ze stonden te kijken. De Britten behouden de controle en de stoet gaat in loopspas verder. Nu wel met de handen in de nek of op het hoofd. Zo onverwacht als het schieten is begonnen eindigt het ook. Sluipschutters, zegt men, Duitse fanatiekelingen die schieten op hun eigen mensen. Vannacht wellicht de binnenstad binnengeslopen.

Terwijl de strijd, verderop in de stad, nog voortduurt, gaan sommigen op weg om te zoeken naar iets van hun gading. Meer dan een enkel blik voedsel of een bajonet die in de haast vergeten is, is het niet maar het geeft hun een beetje voldoening.

In de avond ziet de heer Korteweg een aantal zwarte schimmen in looppas voorbijsnellen, met de handen hoog of in de nek. Ze worden naar het Concertgebouw gebracht. Als hij op zijn tijdelijk woonplaats is gearriveerd dringt het besef door dat de strijd er bijna opzit en wordt overwogen wat de eerste dagen moet gebeuren om naar een beetje normaal leven terug te keren. Louis, de zoon van Tuynman komt 's avonds thuis met enkele mannen van de O.D. Ze hebben dringend babyvoeding van Nutricia nodig. Hij meent dat zijn moeder nog wat in voorraad moet hebben. Verder is er gebrek aan tafelgerei. Onder afgifte van bonnen geeft moeder Tuynman de spullen af. De inwonende familie de Klerk is weer vertrokken. 's Avonds wordt bij kaarslicht gedineerd. Dit keer wordt de snert aangevuld met 'lekker' eten uit de inbeslaggenomen blikken. *Dinner by candlelight*, zegt evacuee Van Boven. *Maar niet in Brit, man*, voegt zijn vrouw eraan toe. *Dat zal nog wel even duren!* Het is erg gezellig in de halfduistere kelder. Na het eten wordt er weer ordentelijk (bijbel)gelezen en gedankt.

Als de familie Van der Linde 's avonds thuis is, voelen ze zich voor het eerst veilig. Dan wordt er geklopt en op de vraag: Wie is daar komt het antwoord: *Are you the baker's wife? Yes, indeed, I am.* Voor haar staat een onoogenlijk soldaatje, helemaal onder de modder en zwart als roet. Hij vraagt of hij zich kan wassen. Na, *Yes, come in* duikt hij de barbershop beneden binnen. Zij brengt warm water en na een uur verschijnen er twee soldaten. Schoongewassen en met droge kleren aan. Ze nodigt ze uit voor *a cup of tea*. Toen kwamen de verhalen los.

De ene had acht uur in de modder en motregen gestaan en had de garnizoenscommandant gevangengenomen. Als bewijs haalde hij enkele bezittingen tevoorschijn: het zilveren kruis van de Duitser, zijn polshorloge, zijn vulpen en een portefeuille vol met bankpapier. *Wilt u een souvenir?* Het zilveren kruis zegt ze, maar dat houdt hij zelf. Dan duwt hij de portefeuille met geld in haar handen, maar ze zegt dat ze geen geld van een Duitser wil aannemen. Hierna vertelt hij dat er bij Britannia hard gevochten is. *Wel 200 honderd doden. 't Is nu voorbij, alleen nog enkele verzetshaarden, maar dat kan niet lang meer duren.* De vuile bemodderde uniformen leggen ze op straat en de volgende ochtend zijn ze kennelijk al opgehaald. Als ze vragen hoeveel ze

moeten betalen, is het antwoord dat het gratis is. Vervolgens bieden ze aan met hen mee te gaan naar de tank. Daar kan ze wat voorraden krijgen. Weer wordt dat geweigerd en ze beloven dat ze met iets terug te zullen komen. Op 2 november is door de Schotten al een inventarisatie gemaakt van de verwachte vraag naar voedsel, water en zorg. Majoor Barnard, die aan het hoofd staat van de afdeling Civil Affairs en een officier van de genie maken inventarisaties van wat nodig is om Vlissingen weer een beetje te laten functioneren. Evacuatie van burgers maakt daar een belangrijk deel van uit. Majoor Barnard spreekt daarover met (toen nog)waarnemend burgemeester Knoop en met dokter Jens van het Rode Kruis. 's Avonds hebben ze al 150 personen geëvacueerd naar Breskens en omgeving. Het zijn vooral vrouwen, kinderen en bejaarden. Gewonde burgers worden zonodig door de medische troepen behandeld. Er komen die avond nog 150 porties kindermelk. Er wordt uitgegaan van 2500 tot 3000 aanwezige burgers. Gerapporteerd wordt dat de Vlissingers niet geëvacueerd willen worden omdat ze hopen naar hun huizen terug te kunnen keren, of ze willen evacuatie uitstellen totdat ze nagegaan hebben wat er van hun huis en inboedel is overgebleven en wat ze daar kunnen achterlaten. Tot slot zeggen ze dat als ze geëvacueerd moeten worden ze hopen dat dit naar Zuid-Beveland kan. De Schotten verwachten dat na enkele dagen velen zullen vragen om evacuatie. Over de staat van de woningen wordt vermeld in de dagrapporten dat praktisch elk huis dat niet vernield is, zwaar beschadigd is met kapotte daken en ramen. De rapporteur vermeldt tot slot dat desalniettemin de huizen bewoonbaar zijn, al is het onder moeilijke omstandigheden.

De rapporteur bezocht waarschijnlijk niet de onder water staande buitenwijken want die waren op dat moment nog niet bevrijd.

Rond middernacht hebben de Schotten posities ingenomen om het gebied langs het Kanaal door Walcheren, het spoorwegterrein en de binnenhavens te veroveren. Na anderhalf uur vechten lukt het om aan de overzijde van het Kanaal te komen. Vervolgens komen het spoorwegterrein en de binnenhavens in beeld. Bij het naderen van het station stuit men op hevig verzet. Bij het bereiken van de Buitenhaven komt de compagnie van de KOSB onder zwaar vuur te liggen. Artilleriesteun wordt gevraagd en vanuit Zeeuws -Vlaanderen wordt deze geleverd. Vooral een strategisch gelegen bunker levert veel problemen op maar nadat deze is uitgeschakeld door een schutter met een PIAT (een soort bazooka) kan de consolidatie van het gehele terrein beginnen. Wat opvalt is dat er maar een honderdtal krijgsgevangenen is gemaakt. De Schotten beëindigen hun actie in dit gebied omdat ze wachten op een andere

Schotse eenheid die via de Sloedam naar de zuidoost kust van Walcheren moet optrekken. Op zaterdag 4 november bereiken die troepen Fort Rammekens bij Ritthem zodat op dat moment de zuidelijke kuststrook van Walcheren van Duitse troepen is gezuiverd. De aanval op Middelburg kan nu beginnen. De Schotten van de KOSB zijn tevreden over de afloop van de strijd. De beloning krijgen ze als ze enkele uren later de mijnenvegers de Westerschelde op zien varen.

In de ochtend zijn de Royal Marines aan de andere kant van het gat in de Nolledijk gearriveerd. De kennismaking van de Royals en de Marines heeft iets komisch. Het gat in de dijk is te groot om elkaar te beschreeuwen en door middel van het maken van woeste gebaren wordt duidelijk gemaakt dat men aan beide zijde van het gat geen kwade bedoelingen heeft. Later op de dag komen de Marines in Buffalo's langs het gat en landen aan de achterkant van de Boulevard Evertsen waar ze worden ondergebracht in de veroverde huizen.

,
Mevrouw Van der Linde heeft het druk op zaterdag 4 november. Om 4 uur komt dokter Detmar bij haar binnenlopen en roept: *De vlag hangt op de toren*. Ze gelooft er niets van want er zitten nog sluipschutters in de kranen van de Schelde. Vanuit de achterkamer ziet ze hen zitten. Ze geeft het door aan de heer Blankenburg en die informeert het geallieerde hoofdkwartier. Er worden drie schoten met een mortier op de kraan afgevuurd en de brokstukken met de sluipschutters vallen naar beneden. Inderdaad ziet ze de vlag op de toren hangen maar er wordt direct omgeroepen dat niemand de straat op mag. Het is nog te gevaarlijk. Toch waagt ze het erop te kijken hoe de boel erbij staat. Wat ze ziet doet haar hevig schrikken. Op straat is het een grote puinhoop geworden.

Op het hoekje ligt Althy, in puin, bij Zandee is de hele voorgevel weg, Hoeksema zwaar beschadigd, Badts beschadigd maar intact, Salet (waar zij nu wonen) intact, bakkerij van der Linde intact, Roskam dak eraf, Moerman intact, de hospitaalpost zwaar beschadigd, Kotoun zwaar beschadigd, Dekker en Kreymborg licht beschadigd en op het hoekje, van Wijck in puin en verderop tot en met Salome alles in puin.

Ze krijgt opnieuw te horen dat ze de straat niet op mag, overal kunnen nog projectielen en handgranaten liggen die niet ontploft zijn.

Sjef Speckens heeft goed kunnen slapen nu de strijd bij Hellfire Corner voorbij is. Ze beginnen met opruimen maar het blijkt dat de bakkerij voorlopig onbruikbaar is. Vandaag ziet hij tanks voorbijtrekken met gewonden. De Franse commando's maken nog jacht op de Duitsers die hier en daar nog verzet

bieden. Het doet hem goed te zien hoe zel met de handen omhoog of in de nek, aangepakt worden. Ze worden in een geforceerde looppas met een paar goed bewapende Schotten en Fransen om hen heen naar het havenhoofd bij Uncle Beach overgebracht. Daar moeten ze helpen bij het laden en lossen van de aangevoerde munitie.

De leden van het verzet halen burgers op die met de Duitsers hebben geheuld. Ook de meisjes die met een Duitser verkering hadden, worden opgehaald. Sjeft en zijn mensen kunnen die dag genieten van de corned beef die ze hebben gekregen. Ook zijn er voldoende sigaretten. De Tommies hebben zelfs een nieuw biljet van een gulden bij zich maar ook Duitse bankbiljetten, die ze als ze eenmaal in Duitsland zijn, daar kunnen gebruiken. Maar realiseren zij zich ook dat ze in de komende winter niet thuis kunnen doorbrengen?

De heer Puype, die op de weg naar Koudekerke woont ziet die dag veel krijgsgevangenen langskomen. Hij ligt thuis op de divan, deels door problemen met het opkomende water, deels door oververmoeidheid. Hij zegt wel een boek vol te kunnen schrijven over woensdag de eerste november toen hij een zwaargewonde vader en moeder moest ophalen te midden van de ontploffende granaten. Ook over de tocht 's avonds om mensen op te halen die midden in de beschieting waren terechtgekomen. En over de beschieting in de nacht van donderdag op vrijdag in het dorp Koudekerke. Hoe hij toen in een getroffen huis via een ladder over het dak en een raampje naar binnen ging onder het inslaan van steeds nieuwe granaten en daar twee doden aantrof. Hij zou wel over veel meer willen schrijven: over een zwaargewonde die meer dan 12 uur in het water had gelegen en onderweg stierf. En over de verpleegsters in de propvolle ziekenzalen. Maar op dit moment is hij niet in staat iets op te schrijven. Hij moet eerst tot rust komen.

Gelukkig, besluit hij, is ons huis er onbeschadigd doorgekomen.

Vierde dag: 4 november 1944

Op zaterdag 4 november zijn ze bij de familie Tuynman weer zover dat ze verder zijn gegaan met het opruimen van de rommel, thuis en op straat. Duitse soldaten hebben met een kar het kadaver van een dood paard achter de schuilkelder neergelegd, naast het kalf van Dert, dat daar nog steeds ligt. Tuynman zelf gaat op verzoek van zijn buurman Willemse op zoek naar een paar sigaretten. Hij maakt wat foto's van de Buffalo en de Weasel op de Zeilmarkt. Hij moet zuinig zijn met het maken van foto's want de laatste rolletjes zijn bijna op. Hij loopt richting Gravestraat en ziet daar af en toe een schildwacht voor een huis staan, maar hij loopt ongehinderd door. Bij de grote

bunker onderaan de Oranjedijk blijft hij staan omdat hij op een hoek een grote hoeveelheid Duitse spullen ziet liggen: geweren, bajonetten, gasmaskers en nog veel meer. Hij durft niets mee te nemen want regelmatig lopen en rijden er militairen hem voorbij. Even verderop ligt half in het gras een gasmasker, een koppel met patroontassen en een rug riem. *Inpikken en wegwezen*, denkt hij. Op het moment waarop hij dat doet hoort hij tot zijn schrik een stem achter zich. Een man wenkt hem en met de spullen loopt hij, teleurgesteld naar de man toe. De man heeft een platte pet op, waarschijnlijk een marineofficier. Verder ziet hij een rossige baard, een kakiuniform met een grote revolver in een holster. Hij lacht vriendelijk en vraagt hem dichterbij te komen. Halverwege blijft hij staan en wil hem de spullen geven. Met een handgebaar maakt de marineofficier duidelijk dat hij die niet wil hebben. *Tea? You like tea? Ja, oui....yes. Me, Dick'*, zegt hij en wijst op zijn kakiuniform. *'What is your name?' Name?, Yes, your name, what is your name?' 'Hans', Ah, your name is Hans, very good'. My name is Dick, more tea?' 'Yes, bitte'*, zegt Hans Tuynman, lichtelijk verward. Alle Engelse woordjes willen hem niet te binnen schieten. *'Smoke?', Yes, bitte*, zegt hij verward. *'Ich rauche nicht'*. Het Duits komt als vanzelf door de gewoonte van de afgelopen jaren. *'Selbsverstandlich, du raucht nicht'*. Tuynman kijkt hem verschrikt aan, een Duitser, een verklede sluipschutter? *'Sind Sie Deutsch?' Dick de marineofficier schatert van de lach. Nein, mein Junge, aber ich habe auch Deutsch gelernt, habe kein Angst, I am English, I live in England. I shall teach you English.*

In koeterwaals gaat het gesprek verder en nadat hij gevraagd heeft waar hij woont, lopen ze verder naar de Nieuwendijk. Dick praat met zijn moeder in het Duits en er ontstaat een vriendschappelijke sfeer, met een glaasje wijn. Er wordt een foto van Dick en zoon Louis in uniform gemaakt en Dick geeft hen een paar blikken voedsel. Als hij weg is wordt de buit verdeeld. Eten voor de familie Tuynman en het blijkt echte pijptabak voor Willemsen.

Het lukt ze die middag ook nog een grote boomstam uit de haven te vissen en ze leggen die te drogen. Stookhout zal van de winter hard nodig zijn. Op de Sint Jacobstoren wappert de Nederlandse vlag. De volgende dag zal het de eerste echt vrije zondag in jaren zijn.

Om half tien 's avonds wordt mevrouw Van der Linde uit bed gebeld door dezelfde twee Britten die eerder op bezoek waren geweest. Ze zouden terugkomen met spullen en dat maken ze waar: thee, suiker, chocolade, biscuits, blikjes kaas en vlees, corned beef. Als tegenprestaties koopt zij later twee paar klompjes bij Torbijn. Dan komen ze nog een keer terug.

In de loop van de dag wordt OD-leider Frans van Sabben door de Britten tot waarnemend burgemeester benoemd ter vervanging van wethouder Knoop. Vlissingen is bevrijd van het Duitse juk, maar de stad en het Walcherse land zijn verwoest. Vlissingen is dan een 'plankenstad' geworden. Het duurde lang voordat er voldoende materiaal voorhanden was om aan wederopbouw te beginnen. De aandacht vanuit Den Haag was miniem. Zoals zo vaak lag de prioriteit elders, bijvoorbeeld bij de Rotterdamse havens. De Stoomvaart Maatschappij Zeeland werd, als Duits bezit onteigend en vervolgens verplaatst naar Rotterdam.

De Vlissingers moesten niet alleen opnieuw met hun leven, maar ook met de opbouw van hun stad beginnen. Zoals vaker in de historie is bewezen hadden zij voldoende veerkracht om dat karwei te klaren.

INUNDATIE EN HERSTEL

De bevrijding maakte in Vlissingen dezelfde emoties los als in alle andere gemeenten in het land. Euforisch werden de bevrijders toegejuicht daar waar de strijd gestreden was, zoals in de Brabantse en Limburgse steden. Vlissingen was echter grotendeels onbewoond. Zij die waren gebleven, meestal uit noodzaak voor het leveren van publieke diensten, de voedselvoorziening en de medische zorg, soms uit dwarsheid en angst huis en haard niet te kunnen achterlaten wegens het ontbreken van goede controle, hadden in grote mate moeten vluchten naar een beschermde schuilplaats. In het oude Arsenaal zaten wel 2000-2500 Vlissingers opeengepakt en angstig bijeen wachtend tot de strijd gestreden zou zijn. Daar was geen sprake van euforie.

Toen de Duitsers gecapituleerd hadden en de Orde Dienst van het verzet ‘foute’ Nederlanders en moffenmeiden konden ophalen, waren de beelden van opgekropte woede en de neiging tot wraak net zo aanwezig als elders in het land. Waarop veel andere plaatsen euforie heerste kwam het feestfeestgevoel in Vlissingen pas veel later op gang. Geen wonder, van de stad was weinig anders over dan puin en onbewoonbare huizen en gebouwen. Natuurlijk werd er wel opgelucht ademgehaald bij de gedachte dat de gehate mof was verdwenen, maar de toestand van totale ontredde overheerste. Waar te beginnen.

Bovendien hadden de gaten in de Nollendijk en bij Ritthem ook grote delen van Vlissingen onder water gezet.

Wie nog in de stad verbleef tijdens de bevrijding, begon met het opruimen van puin en de dagelijkse zoektocht naar eten en drinken. Gelukkig waren de bakkers Speckens en Van der Linde nog in staat om brood te bakken. Maar je moest maar zien om daar aan te komen. Voorafgaand aan de capitulatie werden nog incidentele schietpartijen gemeld van enkele fanatieke nazi's maar een dag later was ook dat gevaar geweken. De bevrijders bleken een speciale staffunctionaris de zogenaamde ‘Civil Affairs Officer’ aangesteld te hebben die zich bezighield met het regelen van burgerzaken. Als tijdelijk burgemeester werd verzetsleider Frans van Sabben aangesteld totdat burgemeester van Woelderens drie dagen later weer in zijn oude functie kon worden benoemd. Het gezag over burgerlijke zaken verliep in de eerste dagen moeizaam. De

regering in Londen had reeds ruim voor de invasie besloten het bureau Militair Gezag te belasten met de eerste ordemaatregelen. Al snel bleek dat dit botste met het gezag van nieuwbenoemde functionarissen zoals burgemeesters, de nieuwbenoemde Commissaris van de Koningin in Zeeland en directeurs van publieke diensten. Van hen werd natuurlijk verwacht dat zij op zoek zouden gaan naar voedsel, medicijnen en andere eerste levensbehoeften. Dat bleek een haast onmogelijke taak. In de eerste weken kon regelmatig geput worden uit voorraden die de bevrijders lieten aanrukken. Maar ook daar kwam, met het verder oprukken van de geallieerden, vrij snel een einde aan.

Na het opruimen van puin van nog gedeeltelijk bewoonbare huizen werd snel duidelijk dat bouw materiaal de hoogste prioriteit voor woningherstel was. Vooral aan glas was dringend behoefte. De strijd om daar aan te komen maakt de moeilijke positie van het nieuwe bestuur duidelijk.

Om een woning weer bruikbaar te maken is het dichteren van de ramen de eerste opdracht. In Bergen op Zoom werd een hersteldepot ingericht en de Dienst Wederopbouw kent Walcheren 5000 m² glas toe. Als het echter op leveren aankomt gaat 600 m² naar Goes, dat bijna geen oorlogsschade had en Vlissingen krijgt niks. Ook voor ander materiaal, draadnagels en dakvilt, gaat het een en ander naar Zuid-Beveland en niet naar Vlissingen. In de dorpen wordt veel tuindersglas gebruikt voor water- en winddicht maken van huizen en gebouwen. Als er later, weer door een andere dienst wordt besloten dat er tuinderglas beschikbaar komt, gaat dat opnieuw niet naar Vlissingen. Maar naar de tuinders. Het argument is dat aan de voedselvoorziening voorrang moet worden gegeven boven de wederopbouw. Als de Vlissingse glashandel Prins en Zonen erin slaagt 1250-1500 m² glas te bestellen in het buitenland, komt ook daarvan niets terecht. Het Rijksbureau voor Bouwmaterialen en de Dienst der Wederopbouw bepalen dat een andere landelijke verdeling moet worden gemaakt. Vlissingen protesteert, maar niets helpt. In augustus 1945 komt hulp uit onverwachte hoek. Leiden komt met de actie: Leiden Helpt Vlissingen en zamelt 4000 m² tuinderglas in. Een geweldig gebaar maar een druppel op een gloeiende plaat, want na het droogvallen van het geïnde Walcheren moet ook aan tijdelijke huisvesting van dijk- en polderwerkers huisvesting geboden worden. Op een noodkreet half mei 1946 komt een nietszeggend briefje van het ministerie.

Weer is het een particulier initiatief dat de helpende hand biedt, het Amsterdamse Comité Ruiten Troef zamelt 3000 m² glas in dat op verschillende maten wordt geleverd. De ergste nood is dan gelenigd.

Wat een snel herstel natuurlijk ook onmogelijk maakt, is de inundatie. De buitenwijken van Vlissingen, dat is het gedeelte ten noorden van de Singel, staan permanent onder water. Aanvankelijk staat er slechts 20 cm water. Dat lijkt niet al te ernstig. Het tast de benedenverdieping aan, (moes)tuin en kelders worden onbruikbaar. Later wordt bekend gemaakt dat door nieuwe bombardementen en het vernietigen van de sluizen van het Kanaal door Walcheren rekening moet worden gehouden met een waterhoogte van 50-70 cm. Maar bij springtij in de weken daarna komt het water tot 2 meter en soms meer. Het water, zoals men het in de volksmond nog jaren zou benoemen, schakelt de drinkwatervoorziening uit. Slechts de zoetwatervoorziening aan boord van bouwnummer 214 bij de Schelde (de latere Willem Ruys) is de enige bron die een beetje kan elpen.

De inwoners van Ritthem, vlakbij de kapotgebombardeerde dijk bij Fort Rammekens moeten hals over kop vluchten. Ook Oost-Souburg staat binnen enkele dagen onder water. Ziekenhuis Bethesda en het noodziekenhuis in de Sottegemstraat moeten hun patiënten overbrengen naar het droge Sint Jozefziekenhuis. Vlissingers die de terreur van de Duitsers hebben doorstaan en daarna de artilleriebommenregen van de Engelsen en Canadezen moeten nu 'vluchten' voor het 'water' naar Middelburg. Het eenrichtingsverkeer tussen Vlissingen en Middelburg moet nu over het Jaagpad langs de Kanaaldijk lopen. De weg is zo smal dat auto's elkaar niet kunnen passeren. Paard en wagen zijn overdag verboden en mogen alleen 's avonds en 's nachts van het pad gebruik maken.

Op 29 september, dus bijna elf maanden na de bombardementen op de Nollendijk, wordt het dijkgat gesloten. Dat gebeurt op spectaculaire wijze. Voor het eerst worden caissons gebruikt voor het dichten van dijken. Twee en drie weken later worden de dijkgaten in Westkapelle en Veere gesloten. Het gat in de dijk bij Rammekens wordt pas gesloten bij een tweede poging in februari 1946. Dan kan worden begonnen met het droogpompen van Walcheren en komen enkele weken later de wegen weer droog te liggen.

Terwijl in Nederland boven de grote rivieren de bezetting voortduurt en een verschrikkelijke hongerwinter uitbreekt, proberen de Vlissingers een beetje het normale leven te hervatten. Wie in Vlissingen woonde had meestal werk in de publieke sector en de voedselvoorziening. Maar ook De Schelde probeerde weer de scheepsbouw voort te zetten. Werk en nieuwe orders waren er

genoeg, maar aan arbeiders was een schreeuwend tekort. Nieuwe arbeiders waren er wel te vinden in zuidelijk Nederland en bij Poolse oudmilitairen die niet terug wilden naar hun communistische vaderland. Maar voor hen waren geen woningen beschikbaar. Een vicieuze cirkel die pas doorbroken wordt als in 1946 begonnen wordt met het bouwen van noodwoningen.

Andere grote bedrijven zoals in de maritieme sector kunnen helemaal niet aan de slag. De havenkades zijn compleet onbruikbaar door de vele bombardementen en in de haven versperren scheepswrakken de toegang. Het herstel van de kades moet wachten totdat die van Rotterdam voldoende hersteld zijn, want de regering geeft geen toestemming bergingsmateriaal naar Vlissingen te laten gaan als die ook in Rotterdam nog werk te doen hebben.

De Stoomvaartmaatschappij Zeeland die met veel succes een vaste lijnverbinding met Engeland onderhield, wordt als compensatie voor oorlogsschade onteigend bij zijn Duits eigenaar Muller. De scheepvaartverbinding wordt vervolgens vanuit Hoek van Holland/Rotterdam voortgezet. Dit vertrek van de Stoomvaart Maatschappij Zeeland naar Rotterdam had grote gevolgen voor Vlissingen. Pas jaren later dan elders in het land kan de N.V. Haven van Vlissingen weer aan de slag.

VLISSINGERS IN EN NA DE OORLOG

Hoe hebben de Vlissingers de oorlog beleefd? Week dat af van de beleving van de andere Nederlanders? Ook elders in het land leed men onder de bezetting, kwamen bombardementen voor en werden joden afgevoerd om te worden vernietigd. Pas na de oorlog bleek echter hoezeer Vlissingen had geleden in deze jaren. Nergens was het percentage vernietigde huizen per 1000 inwoners zo groot. Het aantal bombardementen dat men had moeten incasseren was op een na (Den Helder) het hoogst. Alleen op Walcheren stond stad en land langdurig onder in- en uitstromend zeewater. Alleen in kustplaatsen werd de Atlantikwall aangelegd waarvoor huizen werden gesloopt of in een vesting werden veranderd.

Uit de beschrijving van dokter Jens, die in de zomer van 1939 naar Vlissingen kwam, was er weinig te merken van een gevoel dat Vlissingen wel eens in een oorlog betrokken zou raken. Laat staan dat zij tot een van de meest getroffen steden van Nederland zou gaan behoren.

Het was Jens en niet zijn 'baas' Dr. Staverman of burgemeester Albert van Woelderen, die wees op de mogelijkheid dat in geval van oorlog Vlissingen vanwege zijn strategische ligging zwaar getroffen zou kunnen worden. De ellende uit vorige oorlogen in de Middeleeuwen, in 1572, 1809 en 1830 was kennelijk geen aanleiding extra bezorgd te zijn over het lot dat Vlissingen zou kunnen treffen. De strategische ligging was er niet minder om geworden! Men had niet van de geschiedenis geleerd. Was men ziende blind en horende doof voor de ontwikkelingen in de wereld?

Zou uit het grote aantal aanmeldingen als vrijwilliger bij het Rode Kruis in Vlissingen afgeleid kunnen worden dat de Vlissingers zelf wel door hadden dat het fout kon aflopen voor de stad bij de oorlogsdreiging in september 1939?

Al voor mei 1940 was de oorlog debet aan het stil leggen van de bootverbindingen van de Stoomvaart Maatschappij Zeeland. Dit betekende enkele honderden ontslagen. Sommige werknemers vonden elders werk en verlieten de stad. Dat patroon zou later herhaald worden. De vissers, de loodsen, marine en koopvaardijpersoneel raakten hun werk kwijt en bij de ene sector ging dat plotsklap en bij de andere duurde het nog even voor zij werkloos werden. Dat alles zorgde ervoor dat velen in directe problemen

kwamen. De een onderging dat lijdelijk, bij de ander werden de eerste kiemen voor verzet gezaaid. En wie kon verliet de stad.

De doorsnee Vlissinger verwerkte de klappen die vanaf Mei 1940 vielen, werkte mee aan het opruimen van de schade uit bombardementen en was ruimschoots vertegenwoordigd bij hulpdiensten als de Lucht Beschermingsdienst, de brandweer en het Rode Kruis. Gemeenschappen als de kerken hielpen in maatschappelijk opzicht om steun en troost te bieden. Naarmate de oorlog vorderde raakten velen hun vaste patronen kwijt. Werk en huis waren geen burchten van bestaan meer. Alles was onzeker. Uitzonderlijk was de positie van de grootste werkgever de Koninklijke Maatschappij De Schelde. Werk voor Duitse opdrachtgevers zorgde voor brood op de plank en voorkwam tewerkstelling in Duitsland. Dat schuurde en gaf het onaangename gevoel dat voor de vijand werd gewerkt. Ook personen in de nutssector en de voedselvoorziening, die niet anders konden, bleven gedurende de hele oorlog in Vlissingen wonen, maar deze families leefden van dag tot dag.

De bouw van de Atlantikwall tastte het aanzien van de stad aan. De trots van Vlissingen, de boulevards waren onbegaanbaar geworden, de huizen leeg en dichtgetimmerd. Straten en pleinen werden omgebouwd tot verdedigingslinies. De verwoesting van 1 November 1944 leek het einde van de fysieke stad.

Bovendien maakte inundatie in september '44 van de stad een spookstad. De stedelingen ondergingen het gelaten. Toen men na de bevrijding af en toe terug keerde om de staat van het huis en inboedel te inspecteren, waren velen compleet van slag. Alles van waarde was aangetast, sociale cohesie ontbrak. *Plankenstad Vlissingen* was geboren.

Tijdens de bevrijding vielen er onvermijdelijk ook slachtoffers onder de burgers maar men was opgetogen en blij. Een nieuwe toekomst zonder bezetters was als een fata morgana. Maar toen de bevrijders definitief waren vertrokken, zakte bij velen de moed in de schoenen bij het zien van hun huizen.

Het duurde even voor voldoende Vlissingers konden terugkeren en aan de wederopbouw konden beginnen. Het herstel moest echter wachten tot het voorjaar van 1946. Eerst moesten de dijken dicht en het water uit de stad verdwijnen.

Maar toen dat eenmaal geklaard was, werd uit alle macht het puin geruimd en het herstel aangepakt.. Bestuurlijk werd tussen links en rechts samengewerkt,

werden maatschappelijke organisaties breed gesteund en werden een voor een de oorlogswonden in de stad geheeld.

Vlissingers die de oorlog destijds hebben meegemaakt zijn er vrijwel niet meer om eigen ervaringen over te dragen.

Fundamenteel is hoe de Vlissingers anno 2025 met de nieuwe dreigingen zullen omgaan. De oorlogsjaren 40-45 zijn een les voor de huidige generaties. Want we kunnen leren van het verleden. Denk daarom eens na over het volgende:

- Ken je verleden en leer daarvan
In september '39 brak de Tweede Wereldoorlog uit. Nederlanders staken de kop in het zand en dachten dat dit wel aan hen voorbij zou gaan. Een kostbare vergissing, die men nu niet opnieuw moet maken
- Herken de onderliggende oorzaken van oorlogen als: discriminatie, populisme, het ontstaan van autocratie, de manipulatie van de moderne communicatiemiddelen
- Bewaak de democratische waarden en instituties. Wees alert op de relaties met autocratisch bestuurd landen
- Voorkom dat autocratische elementen bij het bestuur in eigen land een kans krijgen. Bedenk dat Hitler en Mussolini via democratische spelregels aan de macht kwamen
- Verwaarloos nimmer je eigen defensie

Nadenken hierover is niet voldoende: instituten als het onderwijs, het maatschappelijk middenveld en de politiek hebben hierin een leidende taak. Maar nog belangrijker is: wat kan jij doen?

8. BRONNEN PRESENTATIE FRONTSTAD VLISSINGEN 2024/25

Brosens, John	Partizanen aan de Schelde
Cats, Jacques	De dokter en de oorlog De Schelde schrijft geschiedenis
Druenen, Dr. Peter van	Vissers, Kapers, Arbeiders, Vlissingen, 700 jaar stadsrechten Vlissingen was de eerste in 1572
Documentatiegroep Walcheren	Oorlogsdagboek van Tuynman, Eekman en Van Dijk
Fagel Raymond en Judith Polman	1572 Burgeroorlog in de Nederlanden
Gent, Dr. Tobias van	Slag om de Schelde (1940-45) De Engelse invasie van 1809
Heijkoop, Cor	Atlantikwall, Den Spieghel oktober 2019
Hondt, Ineke de	‘Vaderbrieven’, Loodswezen en Koopvaardij in De Tweede Wereldoorlog
Jens, dokter	Dagboek Rode Kruiscolonne Vlissingen
Kolff, Prof. Dr. D.H.A.	Frans Naerebout en het Vlissingen van zijn tijd
Korteweg, A.	Oorlog aan de Scheldemonde
Leer, Otto van der	‘Vrijheid’ Rode draad in de Nederlandse geschiedenis (1809)

Leer, Otto van der	Verhalen rond de Sint Jacobskerk
Moulton, Generaal J.L.	Slag om Antwerpen en de Schelde
Muller, Louis	Verslag van het bombardement op 15-8-1943
	Verslagen van de werkzaamheden van de Transportcolonne te Vlissingen 1940-1945
Ridder, Jo de	Kind van de rekening
	Slag om de Scheldemonding
	Vlissingen Plankenstad
Rodenhuis, Aafke	Het leven ging door
Rus, Dr. Carla	Het verzet in Zeeland
Roos, Doeke sr.	Loodswezen in de Tweede Wereldoorlog
Rooze-Stouthamer, Dr. J.	De opmaat tot de opstand en het Centraal Gezag (1572)
Sakkers, Hans	Slag om de Schelde
	Bunkers rond Hotel Btitannia 1940-1945
Schreurs, Clasien	Interview 2025
Soest, Hans van	Frontstad Vlissingen
Steutel, Cees/Meerman, Adri/Hond, Jacques de	Joods Vlissingen
Tilroe, Edwin	Operation Infatuate
	Website www.flessinghe.nl

9. VERANTWOORDING

In de afgelopen jaren hebben enkele Vlissingers zich ingespannen om de oorlogsgeschiedenis van Vlissingen op een aansprekende manier aan een breed publiek te kunnen presenteren. De geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog is dan het onderdeel dat de meeste aandacht trekt. Maar het bijzondere van Vlissingen is dat oorlog voor Vlissingers een terugkerend verhaal is. Daarom is het project Frontstad Vlissingen gestart. Doel is het presenteren van de oorlogsgeschiedenis van Vlissingen en de wijze waarop de Vlissingers door de eeuwen heen de oorlogen overwonnen hebben. Een presentatie met gebruikmaking van moderne media voor nieuwe generaties en met historisch materiaal en artefacten die in archieven en depots van musea aanwezig zijn. Deze teksten zijn primair bedoeld om te dienen als basis voor een boeiende presentatie. Zij vormen een vervolg op de publikatie Frontstad Vlissingen Door de eeuwen heen van april 2022.

Ik heb bij de teksten gebruik gemaakt van zowel wetenschappelijk onderbouwde bijdragen als van journalistieke. Zie de lijst met bronvermeldingen.

Een van de bronnen bevat materiaal uit het Zeeuws Archief, verslagen en dagboek aantekeningen van de Documentatiegroep Walcheren. Deze groep bestond uit de heren Tuynman, Eekman en Van Dijk.

Hun verslag van de bevrijding belicht ook de ervaringen van Vlissingers die deze spannende dagen hebben meegemaakt. De werkwijze die ik heb toegepast was gebruik maken van de nauwgezette documentatie van Edwin Tilroe's Infatuatie I en deze vervolgens aanvullen met materiaal van de Documentatiegroep Walcheren. In de tekst zijn delen van het verslag cursief gedrukt wanneer het om citaten gaat.

Voor andere onderdelen bedank ik de oud-archivarissen van het Gemeentearchief Vlissingen, de heren Adri Meerman en Ad Tramper voor hun advies en medewerking. Peter van Druenen dank ik voor zijn commentaar op enkele hoofdstukken.

Aafke Verdonk-Rodenhuis bedank ik voor haar redactionele bijdrage.

Vlissingen, 8 maart 2025

Jaap Ventevogel